

Borba protiv trgovine ljudima u BiH
Zagovaranje, lobiranje i vođenje kampanja
(priručnik)

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

**MEĐUNARODNI FORUM
SOLIDARNOSTI - EMMAUS**
BOSNA I HERCEGOVINA

**Borba protiv trgovine ljudima u BiH
Zagovaranje, lobiranje i vođenje kampanja
(priručnik)**

BORBA PROTIV TRGOVINE LJUDIMA U BIH ZAGOVARANJE, LOBIRANJE I VOĐENJE KAMPANJA

Izdavač: Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS (MFS-EMMAUS), Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Autor: Aleksandra Štrbac

Konsultanti: Igor Mišković, GIZ; mag.med.techn. Darija Cigić; mr.sci. Meliha Sendić; Rubina Čengić, novinarka; dipl. iur. Nina Čolaković; Ajli Bahtijaragić; Adi Pejdah

Tehnička podrška: MFS - EMMAUS

Dizajn: Grafičko izdavačko preduzeće „Grafika Šaran” d.o.o.

Lektor: Indira Osmić, Profesor

Štampa: Grafičko izdavačko preduzeće „Grafika Šaran” d.o.o.

Tiraž: 700

Napomena:

Publikacija je objavljena uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Međunarodnog foruma solidarnosti - EMMAUS (MFS - EMMAUS) i nužno ne odražava stavove USAID-a niti Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

Sva prava zadržana. Sadržina ove publikacije se može slobodno koristiti i umnožavati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da se uz svaku takvu reprodukciju navede kao izvor Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS (MFS-EMMAUS).

Sadržaj

Uvod	5
Definisanje pojmova	9
Žrtve trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja – posebno osjetljiva grupa	11
Osobe koje su ranjive na trgovinu ljudima su:	13
Pravni i institucionalni okvir javnih politika u oblasti suprotstavljanja trgovini ljudima	17
Preporuke za unapređenje položaja kao sadržaj zagovaračkih kampanja	20
Javne politike	22
Javne politike i organizacije civilnog društva	26
Zagovaranje i lobiranje	31
1. Faza analize i planiranja	35
Mapiranje aktera	37
Zagovarački plan	41
Kreiranje zagovaračke poruke	42
Mobilizacija javnosti	42
2. Faza implementacije planirane strategije	43
3. Javna odgovornost	44
4. Institucionalno jačanje	44
Zagovaračke kampanje i uloga medija	45
Plan komunikacije i komunikacijski kanali	46
Mediji i borba protiv trgovine ljudima	53
Prilog 1. Međunarodni i domaći zakonski okvir za borbu protiv trgovine ljudima	56
Prilog 2. Izvod iz međunarodnih preporuka i domaćih strategija za borbu protiv trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja s idejama za moguće zagovaračke kampanje	57
Prilog 3. Nevladine organizacije aktivne na polju suzbijanja trgovine ljudima u BiH	67
Literatura i izvori	68

Uvod

Trgovina ljudima i rodno zasnovano nasilje područja su od velikog interesa za sve pojedince, društva, institucije i organizacije koje se bave zaštitom i promocijom ljudskih prava. Na početku smo dužni da kažemo nekoliko riječi o tome zašto je to tako.

Na prvom mjestu, trgovina ljudskim bićima, uz sve vrste iskorištavanja i zloupotrebe, koje definicijom obuhvata, stara je skoro kao i ljudski rod, otporno i uporno mijenja svoje pojavne oblike i traži sve složenije i jače mehanizme, svih elemenata organizacije društva, kako bi se ljudi zaštitili od ove surove, kriminalne i nehumane prakse.

Trgovina ljudima uvijek je i nasilje nad njima, ograničavanje ljudske slobode, ugrožavanje života, psiho-fizičkog zdravlja, dostojanstva, razvojnih mogućnosti i oduzimanje ljudskih prava, koja svaki čovjek rođenjem stiče i koja su neotuđiva. Ono što se razlikuje širom svijeta je kako različita društva na ovu pojavu gledaju, reaguju, kako se protiv nje bore i koliko se trude da žrtvama trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja obezbijede uslove za ostvarivanje njihovih prava na pravdu, zaštitu i oporavak.

Trgovina ljudima uvijek je i nasilje nad njima, ograničavanje ljudske slobode, ugrožavanje života, psiho-fizičkog zdravlja, dostojanstva, razvojnih mogućnosti i oduzimanje ljudskih prava.

Žrtve trgovine ljudima su najčešće među ranjivim grupama, marginaliziranim slojevima društva, značajno više su među žrtvama zastupljene žene, djevojčice i generalno djeca, kao što su potvrdile mnoge studije rađene širom svijeta.

Siromašne i nerazvijene zemlje obično su područja iz kojih potiču žrtve, a u posljednje vrijeme i posebno ranjiva grupa su ljudi i djeca u pokretu i migranti. Međutim, ovaj fenomen ne odnosi se isključivo na nerazvijeni svijet. Treba imati u vidu da su, s druge strane, razvijenije zemlje često zemlje odredišta za trgovce ljudima i da se u njima često dešavaju zloupotrebe i iskorištavanja žrtava. Na oba ova kraja potrebno je djelovati jednako, kako u smislu prevencije i sprečavanja trgovine ljudima kroz edukaciju i osnaživanje rizičnih grupa, tako i u smislu otkrivanja, procesuiranja i pružanja odgovarajuće podrške žrtvama, u situacijama kada se trgovina ljudima otkrije.

Međunarodni naponi u borbi protiv trgovine ljudima oslanjaju se na međunarodne standarde, konvencije i sporazume iz oblasti ljudskih prava, njihovu implementaciju, razvijanje saradnje između država i unapređenje unutrašnjih sistema zaštite, u svakoj od država koje su odlučne da svoje građanke i građane, ali i osobe koje se nađu na njihovoj teritoriji, zaštite od situacija u kojima mogu postati žrtve.

Međunarodni napori u borbi protiv trgovine ljudima oslanjaju se na međunarodne standarde, konvencije i sporazume iz oblasti ljudskih prava, njihovu implementaciju, razvijanje saradnje između država i unapređenje unutrašnjih sistema zaštite.

Što se tiče Bosne i Hercegovine, ovaj problem se u posljednjih nekoliko decenija mijenjao, a time su se mijenjali i odgovori na njega. U Strategiji suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH 2020-2023 navodi se:

“Bosna i Hercegovina je zemlja porijekla, tranzita i odredišta za trgovinu ljudima u svrhu prisilnog prosjačenja, činjenja krivičnih djela, seksualne eksploatacije, radne eksploatacije, služenja u domaćinstvu, dječije pornografije i prisilnih brakova. Trgovci ljudima eksploatiraju domaće i strane žrtve u Bosni i Hercegovini, te eksploatiraju žrtve iz Bosne i Hercegovine u drugim zemljama. Pojedinačne karakteristike pojedinih oblika trgovine ljudima su sljedeće:

- punoljetne i maloljetne ženske osobe iz Bosne i Hercegovine su podvrgnute trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja unutar zemlje u privatnim stanovima, motelima i na benzinskim pumpama;
- marginalizirana romska djeca su podvrgnuta prisilnom prosjačenju, činjenju krivičnih djela, trgovini ljudima radi seksualnog iskorištavanja i služenju u domaćinstvu protiv njihove volje u prisilno sklopljenim brakovima;
- punoljetne i maloljetne ženske osobe iz evropskih zemalja su podložne trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja unutar zemlje;
- žrtve iz Bosne i Hercegovine su podvrgnute trgovini u svrhu seksualnog iskorištavanja i prisilnog rada u sektoru građevinarstva i drugim sektorima u zemljama širom Evrope;
- na hiljade migranata i izbjeglica iz Afganistana, Pakistana, Irana, Iraka, Sirije i drugih zemalja koji putuju kroz Bosnu i Hercegovinu, koji su u Bosni i Hercegovini jer ne mogu nastaviti putovanje ili su prokrijumčareni kroz Bosnu i Hercegovinu, podložni su trgovini ljudima, posebno ženske osobe i djeca bez pratnje; unutar mješovitih migracionih tokova koji su u tranzitu kroz zemlje zapadnog Balkana migranti mogu biti izloženi nasilju i trgovini u svrhu prisilnog rada, prisilnih brakova, seksualnog iskorištavanja i nasilja te prisilnom zadržavanju u svrhu iznuđivanja novca od njihovih porodica;
- maloljetne ženske i muške osobe su izložene iskorištavanju radi pornografije i u realnom i u digitalnom okruženju.”¹

Danas možemo reći da je zakonodavni okvir koji reguliše ovu oblast značajno unaprijeđen u Bosni i Hercegovini, iako ima još prostora za puno usklađivanje s međunarodnim standardima, koje smo u obavezi primijeniti, i za postizanje adekvatnih praksi koje bi štatile od trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja. Bosna i Hercegovina poznata je po činjenici da, s aspekta zaštite ljudskih prava, ima dosta dobar zakonodavni okvir, ali implementacija ovih zakona u praksi, kao i organizacija sistema usluga, još uvijek treba da se unapređuju, kako bi postigli zadovoljavajući kvalitet i punu primjenu zakonskih rješenja.

1 Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH 2020-2023, str. 2 i 3

Posebno važnu ulogu u suprotstavljanju trgovini ljudima i zaštiti žrtava su imale organizacije civilnog društva, koje su djelomično i preuzele brigu o žrtvama trgovine ljudima, čineći napore da se podigne nivo javne svijesti o problemu, da se građani kao i profesionalci edukuju u smislu preventivnog djelovanja, ali i da se podignu kapaciteti sistema, kako bi se ovaj problem stavio pod kontrolu, a žrtve imale odgovarajući tretman propisan međunarodnim standardima.

Posebno važnu ulogu u suprotstavljanju trgovini ljudima i zaštiti žrtava su imale organizacije civilnog društva, koje su često i preuzimale brigu o žrtvama trgovine ljudima i činile napore da se podigne nivo javne svijesti i znanja o ovom problemu.

Imajući u vidu da je fenomen trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja još uvijek područje na kojem je potrebno dodatno raditi, u skladu s preporukama i identifikovanim problemima u sistemu zakonodavstva i praksi, ovim priručnikom ćemo pružiti pregled osnovnih informacija i smjernica za djelovanje organizacija civilnog društva u postizanju promjena u javnim politikama, kroz zagovaranje i javne kampanje.

U vezi s takvim društvenim djelovanjem, u Strategiji suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH 2020-2023 definsani su i osnovni principi, koji su zajednički za sve aktore iz vladinog i nevladinog sektora i koji se moraju poštovati u njenom provođenju, a ti principi su:

- ✓ **Poštovanje ljudskih prava:** Sve aktivnosti institucija vlasti i organizacija civilnog društva će polaziti od činjenice da su ljudska prava i osnovne slobode žrtava trgovine ljudima i njihovo dostojanstvo od najveće važnosti i da se ona moraju poštovati, te da se svakoj žrtvi moraju pružiti sva potrebna pomoć i zaštita. Posebno je važno osigurati sva međunarodnim i domaćim pravnim propisima zagarantovana prava žrtvama trgovine ljudima, uključujući prava na zaštitu, pomoć i podršku, nezavisno od formalnog pokretanja krivičnog postupka.
- ✓ **Učešće i odgovornost vlasti:** Obaveza države da zaštiti prava i slobode svojih građana podrazumijeva i odgovornost za stvaranje uslova u kojima je svaka osoba na njenoj teritoriji sigurna od nasilja. Vlasti u Bosni i Hercegovini su dužne da uspostavom organizovanog, efikasnog i održivog sistema za borbu protiv trgovine ljudima suzbiju trgovinu ljudima, a žrtvama pruže zaštitu i pomoć.
- ✓ **Interdisciplinarni i multisektorski pristup:** Trgovina ljudima je kompleksan problem i njegovo rješavanje podrazumijeva dobro koordiniran, interdisciplinarni i multisektorski pristup usmjeren na prevenciju, zaštitu svjedoka i žrtava, krivično gonjenje trgovaca ljudima i korisnika usluga žrtava trgovine ljudima, jačanje međunarodne saradnje i partnerstva svih relevantnih aktera. Samo koordinirane aktivnosti i podjednak napredak u svakom od tih polja mogu ostvariti vidljive rezultate u suzbijanju trgovine ljudima.
- ✓ **Nediskriminacija:** Često su uzroci i povodi za trgovinu ljudima povezani s diskriminacijom manjinskih i ranjivih društvenih grupa, diskriminatorskom i restriktivnom politikom migracija i diskriminaciji zasnovanoj na spolu, te postojanju znatnog broja predrasuda u vezi s pružanjem seksualnih usluga. Upravo zbog toga, sve aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima moraju biti utemeljene na zabrani diskriminatorskih praksi.

- ✓ **Uključivanje šire društvene zajednice:** Kompleksnost suprotstavljanja trgovini ljudima zahtijeva uključivanje šire društvene zajednice, a posebno organizacija civilnog društva kako bi se osigurao uspjeh u suprotstavljanju ovoj pojavi. Zbog toga je potrebno pronaći pristup koji će omogućiti iskorištavanje resursa civilnog društva i razvijati mehanizme saradnje i koordinacije aktivnosti.
- ✓ **Održivost:** Planiranje zasnovano na realnim resursima je osnovni model koji treba osigurati održivost predviđenih aktivnosti u suprotstavljanju trgovini ljudima. Dodatno, prilikom planiranja i provođenja strateških aktivnosti treba uzeti u obzir oslanjanje na raspoložive resurse, izvore finansiranja i koordinaciju podrške.
- ✓ **Međunarodna i regionalna saradnja:** Trgovina ljudima je često prekogranične prirode, što podrazumijeva da je za njeno suzbijanje potrebno izgraditi efikasne mehanizme saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou u prevenciji, krivičnom gonjenju počinitelja te zaštiti i pomoći žrtvama trgovine
- ✓ **Zaštita i poštovanje prava djece:** Sve aktivnosti poduzete u vezi s djecom žrtvama i djecom pod rizikom da postanu žrtve trgovine ljudima trebale bi se zasnivati na međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava, posebno principima zaštite i poštovanja prava djece utvrđenim u Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima djeteta iz 1989. godine i Opcionim protokolom o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji. Djeca žrtve imaju pravo na posebne mjere zaštite, bez obzira na njihov pravni status kao žrtava ili svjedoka, u skladu s njihovim posebnim pravima i potrebama. U svim aktivnostima koje se tiču djece pod rizikom i djece žrtava, njihov najbolji interes mora biti od primarnog značaja.
- ✓ **Rodno specifični pristup:** Specifičnosti trgovine ljudima se posebno odražavaju u pogledu različitosti trgovine ženama i muškarcima koje su najizraženije kod oblika eksploatacije žrtava i načina regrutiranja. Iz tog razloga mjere pomoći i podrške žrtvama trebaju biti rodno specifične, uzimajući u obzir različite potrebe muških i ženskih žrtava.

Organizacije civilnog društva u BiH danas su u veoma nepovoljnom položaju. Nedovoljna umreženost, nepostojanje strateških pravaca za razvoj civilnog sektora, kao ni mehanizama za podršku ovom razvoju, okolnosti su u kojima će civilno društvo morati da dokaže svoju otpornost, ne napuštajući svoje misije.

Sve organizacije koje u svojim misijama imaju zaštitu ljudskih prava, razvoj zajednice, sigurnost i napredak društva, imaju i okvir da se bave ili učestvuju u aktivnostima koje se tiču prevencije ili borbe protiv trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja, a posebno one organizacije čija su ciljna grupa posebno osjetljive grupe, žene ili djeca.

Ovaj priručnik će tim organizacijama ponuditi teorijski pregled osnovnih pojmova i praksi u procesima zagovaranja za prava žrtava trgovine ljudima, s naglaskom na trenutno stanje i na trenutni društveno-institucionalni okvir u kojem živimo i radimo, i sa specijalnim osvrtom na trenutno stanje u suprotstavljanju trgovini ljudima u BiH i rodno zasnovanom nasilju.

Nadamo se da će ovaj priručnik biti od koristi onima koji se već bave zaštitom prava žrtava trgovine ljudima, kao i borbom protiv trgovine ljudima generalno, ali i onima koji žele dati svoj doprinos u budućim akcijama, kampanjama, inicijativama ili nekim drugim procesima koji će podizati nivo opće svijesti o ovom problemu i njegovim posljedicama.

Što više organizacija ujedini svoj glas u zagovaračkim naporima ili podrži neku kampanju, efekti ovih aktivnosti će biti izvjesniji, jači i brži. Pri tome je jako važno da taj zajednički glas bude senzibiliziran, da uvijek, i u svakom smislu, ima na prvom mjestu **zaštitu najboljeg interesa žrtava** i njihovih ostalih prava, da bude profesionalan i da služi ostalima kao primjer za učenje i djelovanje.

Što više organizacija ujedini svoj glas u zagovaračkim naporima ili podrži neku kampanju, efekti ovih aktivnosti će biti izvjesniji, jači i brži.

Kako bismo dali pregled zagovaračkih praksi i metoda i uveli u problematiku one koji se nisu dublje bavili trgovinom ljudima i zaštitom prava žrtva, na početku je važno da se usaglase i predstave osnovni pojmovi i definicije, za što jasniju i tačniju komunikaciju i razumijevanje.

Definisanje pojmova

Trgovina ljudima je vrbovanje, prijevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje osoba putem prijetnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane ili zloupotrebe, zloupotrebe vlasti ili položaja ugroženosti, ili davanja ili primanja novčane naknade ili drugih povlastica, kako bi se postigao pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom u svrhu iskorištavanja.

Žrtva trgovine ljudima: Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima definiše „žrtvu trgovine ljudima” kao svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima.

Prisilni rad djece: Konvencija Međunarodne organizacije rada, br. 29, koja je usvojena 1930. godine, u članu 2(1) definiše prisilni rad kao „svaki rad ili uslugu koja se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne i za što se ta osoba nije ponudila dobrovoljno“.

Štetni rad djece: U pogledu dječijeg rada Konvencija o pravima djeteta zalaže se za: zaštitu djece od ekonomske eksploatacije, te učešća u radu koji se smatra po njih štetnim, kao i onom koji ometa njihovu edukaciju ili je štetan za dječije zdravlje, te njihov fizički, mentalni, duhovni i socijalni razvoj (čl. 32).

Djeca bez pratnje (ili „djeca i maloljetne osobe bez pratnje“) su djeca koja su odvojena od oba roditelja i drugih srodnika i o kojima se ne stara punoljetna osoba koja je prema zakonu ili običaju odgovorna za staranje o djetetu.

Djeca odvojena od roditelja su djeca koja su odvojena od oba roditelja ili od svog zakonskog ili uobičajenog primarnog staratelja, ali ne obavezno i od drugih srodnika. Stoga se ovaj pojam može odnositi na djecu koja su u pratnji drugih punoljetnih članova porodice.

Rodno zasnovano nasilje je svaka vrsta fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja, kao i prijetnje nasiljem, koje su usmjerene prema ženama samo zbog toga što su žene, ili ih nesrazmjerno pogađaju u odnosu na muškarce.

Nadležne institucije predstavljaju sve državne, entitetske, kantonalne i općinske organe u BiH koji imaju zakonom propisane nadležnosti da koordiniraju ili provode aktivnosti na prevenciji i suzbijanju trgovine ljudima, odnosno nadležni su za pružanje pomoći i zaštite.

Organizacije civilnog društva – su organizacione strukture čiji članovi imaju ciljeve i odgovornosti od općeg interesa, i koje djeluju kao posrednici između javnih vlasti i građana. One su socijalno 'ljepilo' koje društvo drži zajedno. Neke od organizacija civilnog društva su: udruženja, fondacije, profesionalna udruženja, različite grupe u zajednici koje karakteriše udruživanje ljudi i djelovanje za opće dobro.

Diskriminacija je svako pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) u odnosu na osobe ili grupe kao i na članove njihove porodice, ili osobe u vezi s njima, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnom ili etničkom porijeklu i pripadnosti, jeziku, vjerskom ili političkom ubjeđenju, spolu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju i bilo kojim drugim ličnim svojstvima.

Eksploatacija predstavlja iskorištavanje drugih putem prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prinudnog rada ili pružanja usluga, prinudnog prosjačenja, ropstva ili postupaka sličnih ropstvu, služenje pod prinudom ili uklanjanje organa, prinudni brak i svako drugo djelovanje nanoseno prinudom i iskorištavanjem drugih.

Potencijalna žrtva trgovine ljudima je svaka fizička osoba za koju se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima, iako nije identifikovana od pravosudnih organa, do okončanja postupka identifikacije ili je odbila da bude formalno identifikovana kao takva.

Identifikacija je proces kroz koji obučene osobe i kvalifikovani stručnjaci (policija, inspekcija rada, granična policija, Služba za poslove sa strancima, ambasade, konzulati itd.) u saradnji sa specijalizovanim nevladinim organizacijama: 1. poduzimaju mjere kako bi se otkrili slučajevi trgovine ljudima na mjestima gdje se različite faze trgovine ljudima obično odvijaju (vrbovanje, prijevoz, smještaj, eksploatacija itd.) ili nakon bjekstva od trgovaca; 2. prikupljaju informacije u vezi sa slučajevima trgovine ljudima bilo od samih žrtava, ili od drugih izvora koji posjeduju informacije o nezakonitim radnjama počinjenim nad žrtvom; 3. vrše analize dobijenih informacija i porede karakteristike pojedinačnih slučajeva s postojećim indikatorima trgovine ljudima; 4. zaključuju da li je osoba žrtva trgovine ljudima i omogućavaju dobijanje neophodne pomoći i zaštite.

Reintegracija podrazumijeva naknadno obavljanje ili dopunjavanje nečega što je pojedincu ili nekoj društvenoj grupi bilo bitno ili im je nedostajalo, a što je presudno utjecalo na nastanak neželjene pojave, u ovom slučaju trgovine žrtvom. Reintegracija dakle predstavlja sveobuhvatan proces koji uključuje proces rehabilitacije, repatrijacije i resocijalizacije.

Repatrijacija podrazumijeva proces povratka stranca žrtve trgovine ljudima u zemlju porijekla.

Zagovaranje je društveni proces čija je svrha postizanje društvenih promjena, koji se sastoji od niza aktivnosti koje se poduzimaju s ciljem mijenjanja politike, prakse i stavova. Zagovarati znači govoriti u nečije ime kako bi se prevazišli zajednički i opći društveni problemi.

Lobiranje – Ne postoji usaglašena definicija lobiranja, ali to je aktivnost koja se odvija konsenzusom, podrazumijeva pregovore, zasnovana je na dijalogu i povezuje različite strane. Vrijednost koju u sebi nosi lobiranje, provedeno na profesionalan i etičan način, zavisi od konkretne mogućnosti pronalaženja pristupa donositeljima odluka, kvaliteta argumentacije i informacija koje se nude, a koje su vrlo često potrebne institucijama za kvalitetnije donošenje odluka.²

² Lobiranje i zagovaranje, Priručnik nastao u sklopu projekta Žena na izborima u BiH, koji finansira Vlada Švedske, a implementira Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP) u BiH. Sadržaj pripremljenog materijala isključiva je odgovornost Rent a PR Consulting

Kampanja - Kampanja je niz planiranih aktivnosti koje služe ostvarivanju određenog političkog, komercijalnog - marketinškog, edukativnog, aktivističkog - zagovaračkog ili vojnog cilja.

Javne politike – namjerno djelovanje institucija vlasti, koje utiče i mijenja društvo, koje je racionalno i zasnovano na argumentima i usmjereno na rješavanje određenog prepoznatog problema. One predstavljaju tok ili plan djelovanja kojim se nastoje postići ciljevi, uz upotrebu javnih sredstava.

Žrtve trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja – posebno osjetljiva grupa

U zagovaračkim aktivnostima koje su usmjerene na poboljšanje položaja i zaštite žrtava trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja posebno je važno da organizatori, inicijatori i svi akteri budu svjesni osjetljivosti i specifičnosti ove ranjive grupe.

Kako je ovaj problem nešto što ne pogađa direktno većinu populacije, tako i većina ljudi nije svjesna svih aspekata ovog problema i svih posljedica koje mogu nastati nepažljivim i neprofesionalnim postupanjima, čak i ako su vođeni najboljim namjerama. Upravo je ovo i razlog zašto su neke organizacije, koje su svojom misijom usmjerene na zaštitu žrtava trgovine ljudima ili zaštitu žena i djece od nasilja, svoj rad počinjale, ali i neprekidno zadržavale, na aktivnostima edukacije, informisanja i podizanja javne svijesti o ovom problemu i specifičnostima koji ga prate.

U određenom smislu, svaka zagovaračka kampanja koja se bavi ovim problemom mora da sadrži i informativne i edukativne elemente kao zagovarački osnov, jer se o ovoj problematici još uvijek nedovoljno govori i nedovoljno uči, kako u javnosti tako i u obrazovnom sistemu koji priprema profesionalce za službe koje će se baviti javnim politikama i njihovom implementacijom.

Svaka zagovaračka kampanja koja se bavi ovim problemom mora da sadrži i informativne i edukativne elemente, kao zagovarački osnov, jer se o ovoj problematici još uvijek nedovoljno govori i nedovoljno uči.

Trgovina ljudima definisana je članom 3. Protokola Ujedinjenih naroda za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, koji dopunjava Konvencija Ujedinjenih naroda za borbu protiv transnacionalnog organizovanog kriminala:

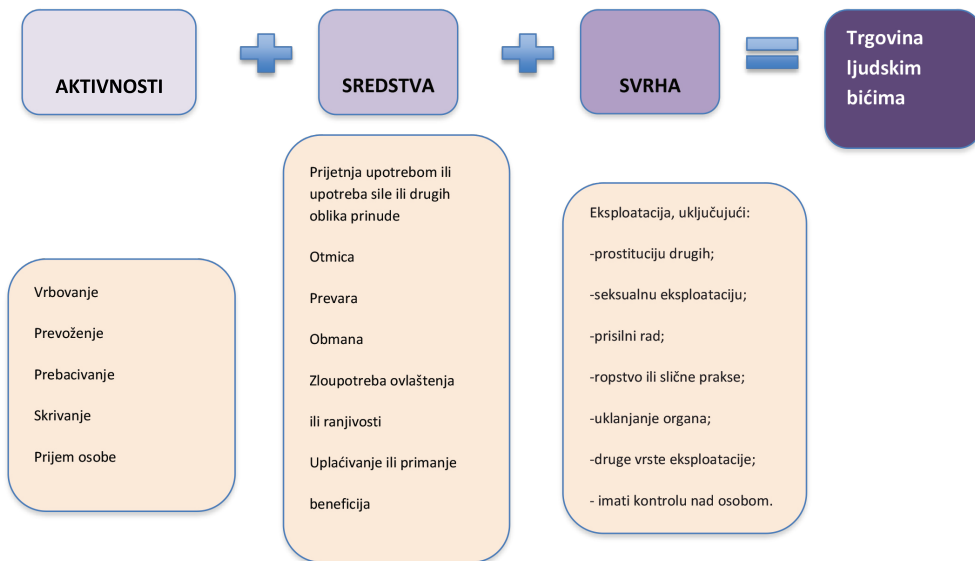
(a) „Trgovina ljudskim bićima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa;

(b) pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju iznijetu u podstavu (a) ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korištena bilo koja mjera iznesena u podstavu (a);

(c) vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta za svrhe eksploatacije smatra se „trgovinom ljudskim bićima“ čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznesenih u podstavu (a) ovog člana

Na osnovu stava (a), trgovina ljudima je definisana sa tri elementa, kao što je ilustrovano u nastavku:

Slika 1. Trgovina ljudskim bićima

Vrste eksploatacije tokom trgovine ljudima mogu biti:

- Seksualna eksploatacija

Ova vrsta eksploatacije odnosi se na bilo koje seksualne radnje i usluge bez pristanka ili eksploatacije koje se obavljaju bez nečijeg izbora ili pristanka na uslove. Postoje različite vrste seksualne eksploatacije, kao što su prisilna prostitucija i eskort usluge, pornografija, striptiz i seksualne usluge u barovima, hotelima, spa salonima i salonima za masažu itd. Seksualna eksploatacija migranata može se odvijati u svim fazama migratornog puta, bilo u zemlji porijekla, bilo u tranzitnim i odredišnim zemljama. U mnogim tranzitnim zemljama, mladi migranti (često tinejdžeri, pa čak i vrlo mala djeca) pribjegavaju prostituciji radi preživljavanja (fenomen koji se često naziva 'seks radi preživljavanja') kako bi mogli platiti krijumčarima da nastave svoja putovanja preko kontinenta, zato što su ostali bez novca ili zato što su opljačkani.

- Radna eksploatacija

Prisilni rad uključuje ljude koji su prisiljeni da rade u teškim i opasnim uslovima, tokom dugog radnog vremena, koji primaju vrlo malo ili nimalo novca za svoj rad. Prisilni rad

ključno podrazumijeva upotrebu prinude i neslobodu izbora i pristanka na uslove rada. Žrtve ovog široko rasprostranjenog oblika trgovine ljudima dolaze prvenstveno iz zemalja u razvoju, ali mogu biti i državljani dotične države.

- Prinudno prosjačenje i eksploatacija za vršenje kriminalnih radnji

Izraz “eksploatacija za vršenje kriminalnih radnji” treba shvatiti kao eksploataciju osobe radi, između ostalog, džeparenja, prevare, trgovine drogom, krađe bankomata i drugih sličnih aktivnosti koje podliježu kaznama i podrazumijevaju finansijsku korist. Prisilno prosjačenje znači natjerati osobu da prosi novac prijetnjama, prevarom ili drugim oblicima prisile.

- Prisilni ili lažni brakovi

Odraslu osobu ili dijete obećava ili daje u brak njegova porodica ili staratelj, ili bilo koja druga osoba iz njene/njegove zajednice. Ovaj brak se sklapa u zamjenu za novac ili druge pogodnosti uaturi. Osoba koja je u braku nema pravo da odbije zajednicu. Prisilni brak je brak koji se sklapa bez slobodnog i punog pristanka jednog ili oba supružnika.

- Vađenje organa

Trgovina ljudima radi vađenja organa je oblik trgovine ljudima u kojem se osoba eksploatiše za tjelesne organe. Ovaj oblik trgovine ljudima prati obrasce slične drugim oblicima trgovine ljudima (npr. eksploatacija ranjivih populacija), ali suštinski sadrži značajne razlike. Neki od aktera i modus operandi ovog zločina su u oštroj suprotnosti s drugim oblicima trgovine ljudima, npr. potreba za medicinskim stručnjacima, podudaranje primaoca organa, trajanje eksploatacije i naknadno puštanje žrtve.

Osobe koje su ranjive na trgovinu ljudima su:

- djeca bez pratnje i odvojena djeca, djeca u pokretu/migranti i djeca izbjeglice;
- djeca žrtve nasilja, zanemarivanja i maltretiranja;
- domaćinstva u kojima su žene nosioci porodice (migranti), žene i djevojke žrtve porodičnog nasilja;
- identifikovane ili neidentifikovane žrtve koje su već bile predmet trgovine ljudima i koje se nalaze u kriznoj situaciji;
- pripadnici manjinskih grupa i žrtve diskriminacije – etničke, rasne, vjerske, socijalne i tako dalje;
- raseljeno stanovništvo koje pribjegava nesigurnim migracijama;
- osobe u ranjivom položaju – rod i spol, godine, seksualna orijentacija, status/neregularni, društveni, ekonomski, politički status i tako dalje;
- osobe s invaliditetom;
- osobe s historijom zloupotrebe supstanci³.

³ “Zdravstveni indikatori i vodič za zdravstvene radnike radi poboljšanja identifikacije i upućivanja žrtava i potencijalnih žrtava trgovine ljudima na zapadnom Balkanu”, uz podršku GIZ, MARRI (Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative) i NVO Terre des Hommes, 2022

Žene i djevojčice se smatraju najranjivijim u pogledu trgovine ljudima, ali nisu jedine na meti. Muškarci i dječaci su također žrtve trgovine ljudima i eksploatacije, uglavnom u vezi s radnom eksploatacijom, prisilnim vrbovanjem i neregularnom migracijom. Osim diskriminacije po osnovu spola, kao otežavajući faktori za porast trgovine ljudima istaknuti su i drugi oblici diskriminacije.

Za sve organizacije civilnog društva koje se bave ili se namjeravaju baviti aktivnostima na polju borbe protiv trgovine ljudima važno je da poznaju važeći pravni i institucionalni okvir.

Važno je napraviti i razliku između trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi, koja je vidljiva u samom cilju ovih aktivnosti. Cilj trgovine ljudima je ostvarivanje profita kroz eksploataciju žrtve, dok je cilj krijumčarenja ilegalno prebacivanje preko državne granice.

Tabela 1. Razlike između trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi⁴

Trgovina ljudima	Krijumčarenje
Cilj: ostvarenje zarade uz eksploataciju žrtve	Cilj: ilegalno prebacivanje osobe preko državne granice
Može se odvijati prekogranično, ali i unutar jedne države.	Prelazak državne granice se podrazumijeva.
Ne postoji pristanak žrtve na eksploataciju. Poslušnost se stiče kroz prijetnje, prinudu ili prevaru.	Krijumčarena osoba pristaje na krijumčarenje.
Žrtva trgovine nema slobodu kretanja i odlučivanja o svom životu.	Nakon dolaska na destinaciju krijumčarene osobe mogu da idu od krijumčara.

Prema posljednjim informacijama koje prikuplja Ministarstvo sigurnosti BiH – Odjel za borbu protiv trgovine ljudima, i koje publikuje u izvještaju “Polugodišnji bilten”, preliminarni statistički podaci nam govore da su žrtve trgovine ljudima u 2021. godini i dalje predominantno ženskog spola, premda raste broj žrtava muškog spola. Alarmantna je činjenica da skoro 90% žrtava čine djeca koja su najviše eksploatisana u prosjačenju, ali imamo i žrtve koje su bile podvrgnute višestrukoj eksploataciji tipa prinudnog braka, u kombinaciji sa seksualnom eksploatacijom i/ili prinudnim prosjačenjem. Podaci o porijeklu žrtava trgovine ljudima ukazuju na održanje trenda trgovanja državljanima/kama Bosne i Hercegovine. Većina žrtava i potencijalnih žrtava pomoć prima kroz rad skloništa za žrtve trgovine ljudima kojima upravljaju organizacije civilnog društva.

Na godišnjem nivou Ministarstvo sigurnosti BiH – Odjel za borbu protiv trgovine ljudima objavljuje Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u BiH u kojem se mogu pronaći informacije o realizaciji aktivnosti iz Akcionog plana za implementaciju Strategije za suprotstavljanje trgovini ljudima 2020-2023 te aktivnosti usmjerenih na podizanje kapaciteta profesionalaca u sistemu upućivanja za žrtve trgovine koje su realizovale institucije same ili u saradnji s međunarodnim i domaćim nevladinim organizacijama.

Za organizacije civilnog društva posebno je važno potpisivanje odluke ministra sigurnosti BiH o usvajanju „Minimalnih standarda i kriterija za odabir nevladinih organizacija koje pružaju smještaj i pomoć žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, koji su izrađeni u okviru PaCTprojekta⁵.

⁴ Priručnik za pravnike i pravne zastupnike o pružanju pravne pomoći i zastupanju žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS (MFS-EMMAUS), Sarajevo 2020, Str.22

⁵ <https://www.giz.de/en/worldwide/80971.html>

Prema godišnjem Izvještaju o trgovini ljudima⁶, iz jula 2021. godine, State Department je u rang-listi koja se procjenjuje i objavljuje svake godine, rangirajući države u četiri grupe u odnosu na njihovu uspješnost u borbi protiv trgovine ljudima, skrenula pažnju na niz problema u BiH u kojoj se vlasti još uvijek ne pridržavaju u potpunosti minimalnih definisanih standarda, ali je i uvažavajući aktivnosti i pozitivne promjene **unaprijedila BiH na nivo broj 2.**

U Izvještaju se u pozitivnom kontekstu navodi povećanje resursa dostupnih Udarnoj grupi za borbu protiv trgovine ljudima, umrežavanje tužilaca i istražitelja radi lakše koordinacije, izmjene zakona u Republici Srpskoj kojima se povećava minimalna kazna za djelo trgovine djece s pet na 20 godina i proširuje definicija trgovine ljudima. Spominje se i slučaj izricanja najduže kazne za prisilno prosječenje djece u Tuzlanskom kantonu i uspostavljanje operativnih grupa u okviru Državne agencije za istrage i zaštitu, u sva četiri regionalna ureda kroz koje radi. Također, navodi se i povećanje napora za identifikaciju većeg broja žrtava, udruživanje sredstava i stvaranje partnerstava s organizacijama civilnog društva i izradu smjernica za standardizaciju pomoći žrtvama, a posebno djeci, uspostavljena je nova baza podataka. Osamnaest je regionalnih monitoring timova za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima, angažovano je i edukovano 25 romskih aktivista za učešće u ovim timovima.

Ono što se navodi kao prepreka su činjenice da na državnom nivou, u RS-u i Brčko distriktu (BD) nije osuđen nijedan trgovac ljudima, dok je u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) osuđeno manje trgovaca ljudima nego prethodne godine. Organi za provođenje zakona su nastavili redovno istraživati djela trgovine ljudima pod lakšim kvalifikacijama, dok su sudije u FBiH i dalje izricale kazne niže od zakonom predviđenih minimalnih kazni.

U ovom izvještaju se još navodi, a kako je i preneseno u „Polugodišnjem biltenu” Ministarstva sigurnosti BiH: „Organima za provođenje zakona nedostaju kapaciteti, resursi i tehničko znanje, što ometa njihovu sposobnost da provode djelotvorne istrage usmjerene na žrtvu i da počinitelje kazneno gone. Nadležni organi su opravdavali slučajeve potencijalnog prisilnog prosjačenja djece i prisilni rad u kojem su žrtve Romi kao tradicionalne kulturološke prakse i običaje Roma, i ponekad su vraćali djecu u njihove porodice čak i kada su roditelji bili uključeni u iskorištavanje svoje djece. Osim toga, vlasti nisu pokazale proaktivna nastojanja u pravcu identifikovanja žrtava, zbog čega su često nadležne institucije vlasti žrtve kažnjavale za nezakonita djela na koja su ih trgovci ljudima prisiljavali i posebno izdavale prekršajne naloge”.

Također, u Kumulativnom izvještaju o rezultatima provedenih aktivnosti mapiranja i monitoringa⁷ skreće se pažnja na činjenicu da je u Bosni i Hercegovini ranijih godina (2006-2016) bila prisutna trgovina ljudima koja se odvijala kao prekogranična trgovina muškarcima, ženama i djecom radi seksualnog iskorištavanja i prisilnog rada, dok se posljednjih nekoliko godina situacija primijenila tako da se trgovina ljudima najčešće odvijala unutar granica zemlje, a samo sporadično kao prekogranična. Što se tiče žrtava, navodi se da su punoljetne i maloljetne žrtve trgovine ljudima ženskog spola iz Bosne i Hercegovine seksualno iskorištavane unutar zemlje u privatnim stanovima, smještajnim

⁶ Izvještaj o stanju trgovine ljudima, State Department, 1. juli 2021. godine, <https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/>

⁷ Kumulativni izvještaj o rezultatima provedenih aktivnosti mapiranja i monitoringa u okviru projekta „Pristup prevenciji trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini fokusiran na žrtvu; poboljšanje identifikacije, zaštite i pristupa pravdi - VICAPT”, Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS (MFS-EMMAUS), Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2021

i ugostiteljskim objektima i drugim prikrivenim mjestima, a da su romska djeca žrtve prisilnog prosjačenja, činjenja krivičnih djela i služenja u domaćinstvima protiv njihove volje u prisilno sklopljenim brakovima. Žrtve iz Bosne i Hercegovine su podvrgnute i trgovini u svrhu seksualnog iskorištavanja ali i prisilnog rada, naročito u sektoru građevinarstva i drugim sektorima, kako u BiH, tako i u drugim evropskim zemljama.

U posebnoj analizi⁸ koja je provedena u skorije vrijeme (2021), specifičan osvrt je bio napravljen na fenomen **trgovine djecom u BiH**. Oblici trgovine djecom posmatrani su kroz prisilno prosjačenje i prisilni rad na ulici, prisilni kriminal, prisilni brak, seksualnu eksploataciju djece i trgovinu djecom u svrhu uzimanja organa. Posebno rizične grupe su djeca Romi, djeca migranti, djeca bez odgovarajuće brige i u alternativnom obliku brige. Izvještaj skreće pažnju i na jedan od najvažnijih preventivnih programa za zaštitu djece, a to je uspostavljanje dnevnih centara za djecu u riziku od trgovine ili uličnu djecu. Više od 200 djece svakodnevno posjećuje 12 dnevnih centara u BiH, a većina njih su romska djeca, a gotovo sve dnevne centre vode organizacije civilnog društva, koje, iako većina ima neki oblik pomoći organa vlasti, imaju velikih poteškoća da finansiraju i održavaju ove važne usluge. Sama djeca imaju poteškoća da razumiju opasnosti koje im prijete od trgovine djecom i nisu dovoljno informisana niti edukovana. Dio ovog problema vidi se i u obrazovnom sistemu u BiH, koji samo sporadično organizuje neke aktivnosti za podizanje svijesti o ovom problemu ili podizanje kapaciteta prosvjetnog kadra za njegovo prepoznavanje ili prepoznavanje rizika.

Jedna od preporuka analize Državnom koordinatoru za borbu protiv trgovine ljudima je i izrada **Akcionog plana za suzbijanje trgovine djecom**, a na osnovu Strategije suprotstavljanja trgovine ljudima (2020-2023). Za ovaj plan je preporuka da obuvata širok spektar preventivnih mjera (tj. rješavanje pitanja izvan okvira trgovine ljudima, kao što su sigurnost djece na internetu, inkluzija u školi, dnevni centri i dječiji brakovi) i mjera zaštite (npr. procjena rizika za svako pojedinačno dijete, zaštita u sudu i psihosocijalna pomoć, jačanje odgovarajuće alternativne skrbi, bilo u obliku prihvatilišta ili hraniteljstva, i dugoročna podrška djeci žrtvama). Treba se posebno pozabaviti situacijom djece bez pratnje koja su možda bila žrtve trgovine (posebno kada se radi o procjeni dobi i imenovanju i obuci privremenih staratelja).

- ✓ Pravni i institucionalni okvir javnih politika u oblasti suprotstavljanja trgovini ljudima

Međunarodni okvir

Oblast trgovine ljudima tretirana je u brojnim međunarodnim konvencijama, sporazumima i deklaracijama koje se tiču zaštite ljudskih prava, i u nekim posebnim protokolima i konvencijama koje su stvorene sa specifičnim ciljem da se u državama koje ratificiraju i prihvate ove dokumente ujednače i podignu standardi i prakse u smislu efikasne borbe protiv trgovine ljudima.

Međunarodni odgovor i globalni naponi su jako važni, s obzirom na to da se fenomen trgovine ljudima veoma često odvija prekogranično, pa tako ni odgovor na njega ne može biti samo stvar unutrašnje organizacije sistema pojedinačnih država.

U BiH ratificirani su brojni međunarodni sporazumi i deklaracije koji se tiču zaštite od trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja (vidjeti Prilog 1).

⁸ Fenomen trgovine djecom u Bosni Hercegovini, Pripremili: Mike Dottridge, međunarodni konsultant za ljudska i dječija prava, Olga Lola Ninković, Udruženje psihologa Republike Srpske, dr.sc. Helmut Sax, Institut za ljudska prava „Ludwig Boltzmann“ Austrija, dr.sc. Srđan Vujović, World Vision Bosna i Hercegovina, za Vijeće Evrope, 2021

Da bi se pratila implementacija standarda koje je BiH prihvatila i na koje se obavezala ratifikacijom ovih dokumenata i sporazuma, država komunicira s različitim tematskim vijećima i komitetima, koja su formirana, da bi na globalnom nivou pratila realizaciju i implementaciju specifičnih međunarodnih dokumenata, organizovala procese izvještavanja od strane priključenih država i upućivala preporuke za unapređenje stanja.

BiH je ratificirala i prihvatila niz međunarodnih konvencija i sporazuma i preuzela obavezu njihove implementacije na polju suzbijanja trgovine ljudima.

Neka od tih tijela, koja su relevantna za područje suzbijanja trgovine ljudima su: Ekspertna grupa za borbu protiv trgovine ljudima Vijeća Evrope (GRETA), UN Komitet za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, UN Vijeće za ljudska prava, UN Komitet za prava djeteta, UN Komitet za eliminisanje diskriminacije žena (CEDAW), Odjel za nadgledanje i borbu protiv trgovine ljudima američkog State Departmenta, Specijalni predstavnik i koordinator OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima i drugi.

Za unapređenje stanja u oblasti trgovine ljudima, za organizacije civilnog društva je od velike koristi i važnosti da prate, i po mogućnosti učestvuju, u prikupljanju informacija i izvještajnim procesima na međunarodnom nivou, kao i da budu upoznati s preporukama međunarodnih instrumenata zaduženih za pregled i analizu državnih izvještaja o svim aspektima trgovine ljudima, zaštite žrtava, posebno zaštite djece i žena.

Domaći okvir

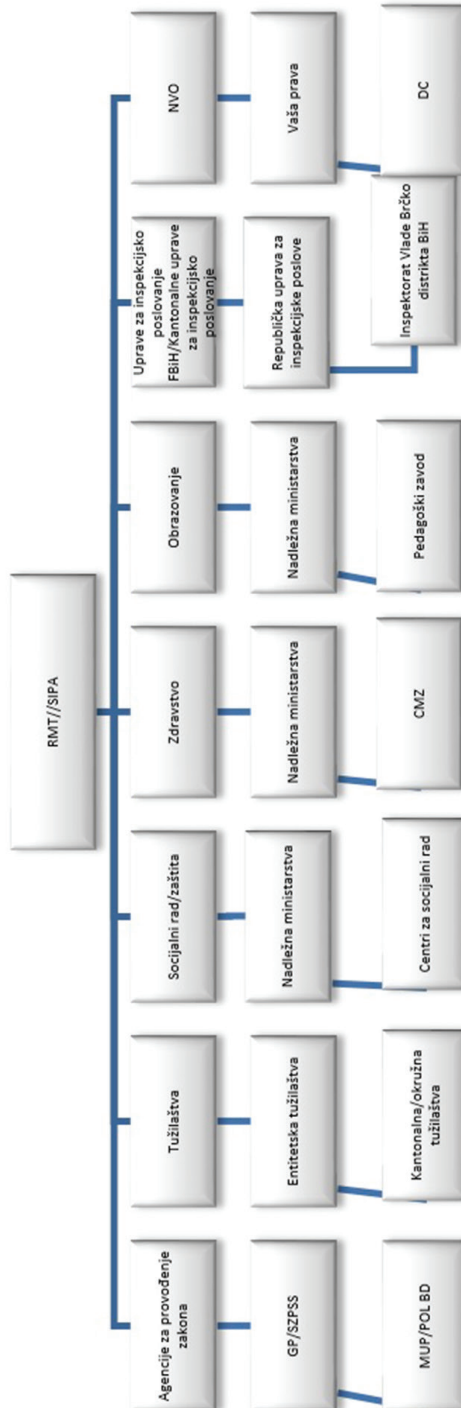
Što se tiče domaćeg zakonodavstva, BiH je po članu II. Ustava zagarantovala svojim građanima najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda. Također, u Ustav BiH je inkorporirano 15 najvažnijih instrumenata za zaštitu ljudskih prava, a obaveza je Bosne i Hercegovine da primijeni najviše međunarodno priznate standarde ljudskih prava i po odredbama Dejtonskog mirovnog sporazuma. Domaće zakonodavstvo koje reguliše oblast zaštite od trgovine ljudima nalazi se u Prilogu 2.

Pored zakonskog, uspostavljen je i **poseban koordinirajući i institucionalni okvir**, koji se bavi isključivo pitanjima trgovine ljudima u BiH. Vijeće ministara BiH je 2003. godine uspostavilo funkciju Državnog koordinatora, u Odsjeku za borbu protiv trgovine ljudima Ministarstva sigurnosti BiH, koji je zadužen za koordinaciju aktivnosti u vezi s trgovinom ljudima, s relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama, organizacijama, kao i usmjeravanje aktivnosti i uspostavljanje kontakata s ostalim ministarstvima na nivou Bosne i Hercegovine i entiteta, a po potrebi i drugih lokalnih organa, prikupljanje informacija, informisanje Vijeća ministara BiH, priprema preporuka, međunarodna i regionalna saradnja, kao i saradnja s nevladinim organizacijama.

Sve aktivnosti koje realizuju Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima i Državni koordinator obavljaju se u skladu s važećom Strategijom za suprotstavljanje trgovini ljudima i njenim Akcionim planom, kao i u skladu sa svim važećim međunarodnim i domaćim propisima.

Sve aktivnosti koje realizuju Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima i Državni koordinator obavljaju se u skladu s važećom Strategijom za suprotstavljanje trgovini ljudima i njenim Akcionim planom.

Kako bi se uspješno koordinirao rad i uloge institucija na svim nivoima nadležnosti u složenoj organizaciji BiH, a i rad i uloga NVO koje su uključene u aktivnosti borbe protiv trgovine ljudima, uspostavljeni su **koordinacioni / regionalni monitoring timovi**. Ovi timovi (kojih danas ima 18), postupaju u skladu s principima i zajedničkim standardima rada koji se odnose na postupak identifikacije, organizovanja zaštite i pomoći, primarne i sekundarne prevencije i ostalih aktivnosti na zaštiti i pomoći žrtvama trgovine i svjedocima žrtvama u BiH koji su utvrđeni Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine i Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Posebna aktivnost ovih timova je i izrada lokalnih akcionih planova za suprotstavljanje trgovini ljudima, kako bi se što efikasnije provodile mjere koje predviđa Strategija. Vlada Republike Srpske je 2019. godine imenovala i predstavnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske za koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima u Republici Srpskoj.

Slika 2. Koordinaciona shema za suprotstavljanje trgovini ljudima⁹

9 Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima, http://msb.gov.ba/anti_trafficking/struktura

Institucionalnom okviru, svakako, pripadaju i institucije i organizacije koje se bave pravosuđem, socijalnom i zdravstvenom zaštitom, obrazovanjem, kao i specijalizovane institucije kao što su skloništa i sigurne kuće, kojima upravljaju nevladine organizacije.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je, na prijedlog Ministarstva sigurnosti BiH, 2020. godine usvojilo Strategiju suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH 2020-2023. Strategija se sastoji iz pet strateških ciljeva: podrška, prevencija, zaštita žrtava, krivično gonjenje počinitelja krivičnog djela trgovine ljudima, te cilja koji je fokusiran na partnerstva.

Kao prva mjera nakon usvajanja ove strategije izrađen je i usvojen **Akcionni plan za suprotstavljanje trgovini ljudima u BiH**, za isti period, s prijedlogom konkretnih mjera, odgovornih tijela, rokova i budžeta, a Vlada Republike Srpske je 2020. godine usvojila i Akcionni plan Vlade Republike Srpske za suprotstavljanje trgovini ljudima 2020-2023. Osim domaćih budžeta na različitim nivoima implementacije, ovu strategiju finansijski pomažu i Vijeće Evrope, Njemački Giz, World Vision, IOM i Vlada Sjedinjenih Američkih Država.

U provođenju sprečavanja trgovine ljudima u BiH, na različitim nivoima i na različite načine, značajno su učestvovali i organizacije civilnog društva. **Organizacije civilnog društva danas obezbjeđuju i izuzetno važne usluge na polju zaštite, zbrinjavanja i rehabilitacije žrtava trgovine ljudima, uključujući i zaštitu djece žrtava, kroz dnevne centre, skloništa i alternativno zbrinjavanje žrtava.** Za organizacije civilnog društva posebno je važno potpisivanje odluke ministra sigurnosti BiH o usvajanju „Minimalnih standarda i kriterija za odabir nevladinih organizacija koje pružaju smještaj i pomoć žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, a ovi standardi su izrađeni u okviru PaCTprojekta¹⁰.

Da bi se adekvatno zbrinule sve žrtve trgovine ljudima, Ministarstvo sigurnosti BiH je iniciralo da se sredstva koja za ove namjene posjeduju Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo sigurnosti BiH objedine i da se formira fond iz kojeg će se osiguravati pomoć za sve žrtve trgovine ljudima. U maju 2020. godine ova ministarstva su potpisala „Sporazum o udruživanju i načinu realizacije sredstava za nevladine organizacije koje zbrinjavaju žrtve trgovine ljudima u budžetu institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine“. Navedena sredstva su od 2021. godine planirana u okviru Budžeta Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine (Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima) putem javnog poziva provodi proceduru odabira nevladinih organizacija koje imaju kapacitete za pomoć i smještaj žrtava trgovine ljudima, te obračunava finansijska sredstva koja trebaju biti dodijeljena ovim organizacijama u skladu s potpisanim Protokolom između Ministarstva sigurnosti BiH i NVO-a. Kako bi ovaj proces rezultirao pružanjem kvalitetne zaštite i usluga, izrađeni su i „**Minimalni standardi i kriteriji za odabir nevladinih organizacija koje pružaju smještaj i pomoć žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini**“.

U Gender akcionom planu Bosne i Hercegovine 2018 - 2022¹¹ također je naglašen problem trgovine ljudima, a posebno ženama, i navodi se: „Trgovina ljudima, naročito trgovina ženama radi prostitucije, problem je koji je posljednjih godina izuzetno aktuelan u Bosni i Hercegovini. Naime, otvaranje državnih granica, prelazak na tržišnu ekonomiju, povećanje nezaposlenosti i siromaštva, raspad državne strukture i smanjenje kontrole kretanja u nekim dijelovima Evrope, stvorili su povoljne uslove za razvoj ilegalne trgovine, a posebno trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja i na teritoriji naše države.“

¹⁰ <https://www.giz.de/en/worldwide/80971.html>

¹¹ Gender akcionni plan Bosne i Hercegovine 2018 - 2022, <https://arsbih.gov.ba/oblasti/247-2/>

Od početka 2017. godine, stupanjem na snagu Zakona o pružanju besplatne pravne pomoći osigurana je **besplatna pravna pomoć fizičkim licima koja se nalaze u postupku protjerivanja i žrtvama trgovine ljudima**, a u skladu s obavezama koje BiH ima prema međunarodnim konvencijama realizovani su i brojni projekti kroz saradnju Ministarstva sigurnosti BiH s međunarodnim i domaćim nevladinim organizacijama, posebno s Mrežom nevladinih organizacija RING, usmjerenim na jačanje kapaciteta, analize, te unapređenje propisa i procedura za proaktivnu zaštitu žrtava i sprečavanje trgovine ljudima.

Na osnovu Protokola o pružanju besplatne pravne pomoći strancima žrtvama trgovine ljudima, NVO „Vaša prava“ pruža besplatnu pravnu pomoć tražiocima azila i osobama pod međunarodnom zaštitom u Bosni i Hercegovini, koja obuhvata davanje informacija u vezi s pravima i obavezama korisnika usluga, davanje pravnih savjeta, sastavljanje raznih podnesaka i dokumenata (zahtjeva, molbi, žalbi, predstavki, tužbi itd.); pravno zastupanje korisnika usluga u svim upravnim, sudskim postupcima pred nadležnim upravnim organima i sudovima, kao i pružanje drugih oblika pravne pomoći korisnicima usluga u cilju zaštite njihovih prava i interesa, koji proizlaze iz Zakona o strancima i Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. U okviru određenih projektnih/programskih aktivnosti pravnu pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima tokom krivičnog ili parničnog postupka pružaju i druge organizacije civilnog društva.

Važno je spomenuti da zbrinjavanje žrtava trgovine ljudima, a posebno djece žrtava, često zahtijeva dugotrajnu i kontinuiranu brigu, pa je tako procijenjeno da prosječno vrijeme tokom kojeg su potencijalne/identifikovane maloljetne žrtve trgovine ljudima državljani BiH imale obezbijeđen smještaj u skloništu, i tokom svog boravka primale određene materijalne podrške, a koje finansira država uz podršku organizacija civilnog društva, ili drugih organizacija koje se finansiraju iz privatnih izvora, iznosi 12 - 18 mjeseci, nakon čega se djeca žrtve u većini slučajeva zbrinjavaju u ustanove socijalne zaštite, prije svega domove za djecu bez roditeljskog staranja, ili u alternativne oblike smještaja kao što su SOS sela u BiH. Što se tiče žrtava koje nisu državljani BiH, njihov boravak u skloništimu je nešto kraći, sve do rješavanja statusa, odnosno repatrijacije u zemlju porijekla ili treću zemlju¹². U BiH trenutno nema skloništa posebno namijenjenih djeci žrtvama trgovine ljudima.

✓ Preporuke za unapređenje položaja kao sadržaj zagovaračkih kampanja

U smislu organizacije budućih aktivnosti, koje se temelje na već izrađenim analizama, obavezama po pitanju uspostavljanja međunarodnih standarda i prema analizama trenutne situacije, dobro je koristiti se tim analizama i već definisanim preporukama za unapređenje stanja, koje su već definisane prema standardima najboljih praksi i međunarodno važećim standardima.

Kako bi se organizacije civilnog društva inspirisale i informisale o već definisanim preporukama i planiranim koracima u okviru važećih javnih politika, dajemo pregled nekih preporuka za unapređenje stanja koje mogu biti realizovane kao zagovaračke kampanje.

Prijedlozi zagovaračkih kampanja bit će formulisani samo kao mogućnosti i ideje, i nadamo se da će služiti kao idejni podsticaj za sve one koji žele, ili svojom misijom imaju opredjeljenje, da rade na unapređenju zaštite od trgovine ljudima, s posebnim akcentom na razvoj pravnog okvira, usluga i praksi koje djeluju kako preventivno, tako i zaštitno.

¹² Monitoring i evaluacija politika suprotstavljanja fenomenu trgovine ljudima u BiH, januar-decembar 2018, Autor: prof. dr. Elmedin Muratbegović Koautor/i/konsultanti: Hajrija Hadžiomerović-Muftić, Amela Efendić, Mirsada Bajramović, Samir Rizvo, Salih Đuderija, Eneid Hasanović, Aldijana Mešanović, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo

Aktivnosti za realizaciju nekih preporuka su već u toku, i kontinuirano različiti akteri rade na njihovoj implementaciji, pa je potrebno detaljnije se upoznati s trenutnim stanjem u trenutku odlučivanja za određenu akciju ili prioritete koji su trenutno na snazi.

Značajan broj preporuka se ponavlja u različitim izvještajima koji tretiraju oblast trgovine ljudima i zaštitu prava žrtava, što može biti **jak zagovarački argument** u procesima zagovaranja za promjene, jer poziva na **odgovornost institucija vlasti**, koje su u obavezi da djeluju po dostavljenim preporukama za implementaciju međunarodnih standarda i sporazuma.

Ohrabrujemo vas da vaše timove upoznate s ovim preporukama kroz integralne izvještaje koje možete pronaći na zvaničnim web-stranicama institucija ili udruženja, kao i u mnogim publikacijama koje se bave temom zaštite ljudskih prava. Osim identifikovanih područja u kojima je potrebno djelovati, tu se mogu pronaći primjeri dobre prakse, kao predložena rješenja, standardna rješenja, identifikovani neusklađeni zakoni, politike i prakse koje treba unapređivati.

One predstavljaju mogući osnov za zagovaračke aktivnosti, koje organizacije civilnog društva mogu provoditi, u skladu sa svojim misijama i kapacitetima.

Od izuzetne je važnosti da se ovi **zagovarački napori organizuju i provode u djelo u što većem obimu**, kako bi se pažnja javnosti i donositelja odluka usmjerila na problematična područja i važnost hitnog djelovanja u smislu prevencije i zaštite, posebno djece koja su žrtve trgovine ljudima, imajući u vidu da se radi o jako osjetljivoj grupi i problemu koji izuzetno štetno djeluje na djecu.

Čak i kada zagovaračke kampanje ne budu u potpunosti uspješne, veliki njihov doprinos je u podizanju svijesti javnosti i drugih aktera i pomjeranju žrtava trgovine ljudima na viši nivo prioriteta u društvenim i političkim agendama.

Stalno podsjećanje da je država obavezna da sve ljude, bez bilo kakve diskriminacije, zaštiti od ovog oblika nasilja i zloupotrebe, imat će za efekat i bržu i kvalitetniju realizaciju predviđenih mjera i rješavanje identifikovanih problema.

U Prilogu 3. ovog priručnika možete naći izvod najrelevantnijih preporuka međunarodnih komiteta, domaćih strategija i akcionih planova na polju suzbijanja trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja, zajedno s nekim idejama kako se one mogu pretvoriti u zagovaračke kampanje ili inicijative za postizanje promjena u društvu.

Posebna zagovaračka aktivnost može biti i **monitoring ili praćenje implementacije preporuka** u državi, na svim nivoima, i **izvještavanje javnosti i zvaničnih relevantnih struktura (kako domaćih tako i međunarodnih)** o trenutnom stanju ili potrebama da se neke aktivnosti pokrenu, ubrzaju ili finaliziraju. Također, evaluacija efikasnosti praksi i primjene zakonskih rješenja i

Posebna zagovaračka aktivnost može biti i monitoring ili praćenje implementacije preporuka u državi, na svim nivoima, i izvještavanje javnosti i zvaničnih relevantnih struktura o aktuelnom stanju na polju zaštite od trgovine ljudima.

uspostavljenih standarda obavezni je dio aktivnosti monitoringa, te se na taj način javnost i interesne grupe mogu upoznati sa stanjem na terenu, problemima u primjeni javnih politika i zagovarati za njihovo unapređenje.

Javne politike

Imajući u vidu okvirnu definiciju koju smo dali u objašnjenju osnovnih pojmova, dužni smo reći da je oblast javnih politika, njihovog kreiranja i realizacije veoma široka oblast koja se može dugo i detaljno predstavljati, sa svim posebnim karakteristikama koje javne politike imaju u našem društvu.

Ipak, postoji nekoliko općih karakteristika koje valja naglasiti, i koje treba poznavati, prije nego što se uključimo u aktivnosti koje imaju za cilj djelovanje na javne politike, iz pozicije organizacija civilnog društva, ali i iz bilo koje druge pozicije:

- ✓ Javne politike se donose u političkom procesu odlučivanja, koji obuhvata i odlučivanje zasnovano na moći i interesima političkih snaga.
- ✓ Sadržaj odlučivanja se odnosi i na izbor načina na koji će se neki problem riješiti.
- ✓ Odlučivanje se vrši u skladu s institucionalnim okvirom i formalnim procesima koji su definisani zakonima.

Instrumenti za provođenje javnih politika su strategije, mjere, zakoni, usluge i resursi koje vlada kreira i upotrebljava da bi postigla ciljeve određene javne politike. Postoje tri tipa instrumenata koji se koriste, najčešće u različitim kombinacijama, u zavisnosti od ciljeva javne politike, a to su¹³:

- obavezujući – koji uključuju regulativu i direktno pružanje usluga institucija vlasti (npr. zakoni, pravilnici, uredbe, obavezne upute);
- mješoviti – koji kombinuju informisanje, savjetovanje, subvencije, porezni ili direktni trošak korisnika za pruženu uslugu (npr. naplaćivanje dijela zdravstvenih usluga koje ne spadaju u primarnu zdravstvenu zaštitu);
- dobrovoljni – koji koriste uvjeravanje ili zagovaranje (npr. informativne kampanje za javnost).

Instrumenti za provođenje javnih politika su strategije, mjere, zakoni, usluge i resursi koje vlada kreira i upotrebljava da bi postigla ciljeve određene javne politike.

Kombinacija instrumenata za implementaciju određene javne politike zavisi od njene tematike, ciljeva, argumentacije, stanja iz kojeg proizlazi potreba za javnom politikom, raspoloživih resursa itd.

Prilikom izrade javnih politika, i u njihovom provođenju, postoje koraci koji se moraju poduzeti da bi one bile kvalitetne i postizale svoje ciljeve. Iz perspektive čitaoca koji ima iskustva u organizacijama civilnog društva, ovi koraci mogu da liče na klasične korake u projektnom planiranju.

¹³ Priručnik za razvoj javnih politika za državne službenike u BiH, UNDP BiH, 2010

Oni obuhvataju:

1. postavljanje političkog dnevnog reda (definisanje problema i glavnih ciljeva politike);
2. razvoj politike (identifikacija rješenja, razrada politike s instrumentima i sredstvima za njenu primjenu, procjena učinka);
3. legitimiranje (donošenje političke odluke, te njena promocija i prihvatanje);
4. implementaciju politike (administracija, koordinacija, monitoring (praćenje) kvaliteta provođenja i rezultata);
5. evaluaciju (procjena rezultata i prijedlozi za promjene i nastavak procesa).¹⁴

Kao i kod svakog projektnog ili programskog planiranja, od velike je važnosti i za kreiranje javne politike da njena temeljna i polazišna tačka bude dobra analiza stanja i procjena potreba. Jedino na ovaj način javne politike, za bilo koju oblast, mogu biti relevantne, razvojne i efikasne u rješavanju problema za koji nastaju. Ova analiza je dio prve faze pokretanja javnopolitičkog procesa, a njen rezultat je uspostavljanje političkog dnevnog reda ili agende. Ona mora da prikaže zašto je neki problem prisutan i zašto je stanje u društvu nezadovoljavajuće, na argumentovan i dokumentovan način. Političke agende se, na kraju, postavljaju i u skladu s prioritetima u društvu, a prioriteti zavise od toga kolika je važnost određenog problema u društvu. Mnogi akteri u društvu mogu uticati na ljestvicu prioriteta u donošenju javnih politika, a posebno važnu ulogu, pored političkih struktura, imaju i organizacije civilnog društva i mediji.

U tom smislu, i organizacije civilnog društva mogu kroz zagovaračke procese uticati na izmjene u prioritetima i agendama onih koji donose odluke, s različitim vrstama doprinosa i inicijativa, pa i gotovim i formulisanim prijedlozima. Kako bi se zagovaračka inicijativa jasno formulisala i predstavila, potrebno ju je strukturirati, argumentovati i objasniti.

Tabela 2. Jedan primjer s obaveznim elementima prijedloga politike¹⁵

Elementi prijedloga politike	Pitanja na koja treba odgovoriti
OPIS PROBLEMA – objašnjava potrebu djelovanja	Koji su uzroci trenutnog problema? Zbog čega aktuelni pristup ne daje rezultate? Na koji način aktuelna politika podbacuje? Koje su posljedice tog podbačaja? Koji ključni dokazi potkrepljuju takvu interpretaciju problema?
RJEŠENJA – nekoliko opcija i obrazloženje za optimalnu opciju (odgovara na pitanje šta raditi, a šta NE raditi)	Koje su opcije za rješavanje aktuelnog problema? Koja od tih opcija na najbolji način može riješiti problem, uzimajući u obzir aktuelni društveni, politički i/ili ekonomski kontekst? Zašto je baš ta opcija najbolja?

¹⁴ Priručnik za razvoj javnih politika za državne službenike u BiH, UNDP BiH, 2010

¹⁵ Analiza i zagovaranje javnih politika, EDU centar GONG u saradnji s Centrom za cjeloživotno obrazovanje Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2014, (prilagođeno)

PRIMJENA – plan primjene izabrane opcije	Šta treba učiniti da se izabrana opcija primijeni u praksi? Ko to treba učiniti? Kada to treba učiniti? Koji su resursi potrebni za primjenu?
--	--

U kreiranju javnih politika, vrlo su važni procesi kojima se određuje sadržaj i pravac javne politike. U većini slučajeva, postoji mnogo načina na koje se može organizovati određena javna politika, a dobar odabir pravca politike i mjera je i suštinski za njenu efikasnost, u smislu postizanja kvalitetnih promjena za društvo u cijelosti ili neki određeni problem za koji se izrađuje. U ovom procesu može se koristiti nekoliko različitih pristupa:

- ✓ **komparativna analiza** rješenja koja su se koristila u drugim državama, a pokazala su se uspješnim, na osnovu sličnosti važećih standarda u zemlji, državnog uređenja i nivoa razvijenosti;
- ✓ **rješenja bazirana na međunarodnim standardima**, koje je država usvojila, i koja mogu da proizlaze iz samih međunarodnih sporazuma, procesa, konvencija i protokola, ili iz preporuka u vezi s implementacijom ovih standarda koje daju komiteti i tijela za praćenje stanja u zemljama koje su potpisnice određenog međunarodnog dokumenta;
- ✓ **razmatranje rješenja koja su već bila u upotrebi**, s naglaskom na prepoznate izazove i naučene lekcije o izvodivosti i uspješnosti, u smislu neophodnih promjena kako bi se stanje unaprijedilo;
- ✓ **rješenja koja se uspješno koriste** u nekim drugim javnim politikama, posebno u vezi s institucionalnim mehanizmima primjene politike i nadzora;
- ✓ **prijedlozi stručnjaka i aktera iz civilnog društva**, zainteresovanih za rješenje određenog identifikovanog problema, koji mogu da predlože određena rješenja zasnovana na iskustvu i struci;
- ✓ **pilot-projekti** koje su provele vladine institucije, organizacije civilnog društva ili agencije, a čiji su rezultati imali pozitivne efekte na problem.

Nakon analize i uspostavljanja političke agende, pristupa se ostalim koracima donošenja i provedbe javne politike, a oni su prikazani kroz standardni ciklus koji je poznat i pod nazivom SIGMA 12.

Tabela 3. SIGMA 12 koraka u procesu donošenja i provedbe javnih politika¹⁶

Koraci	Vodeći akter	Uključeni akteri	Odluka
1. Definisanje prioriteta	Vladajuće stranke, kabinet premijera, institucije s mandatom za jednake mogućnosti (ravnopravnost spolova)	Vladin ured, ministarstva	Vlada, Parlament
2. Planiranje javnih politika i zakona	Ured Vlade	Ministarstva, Ured za zakonodavstvo	Vlada
3. Priprema prijedloga javne politike	Nadležno ministarstvo	Radne grupe (mogu da uključuju i organizacije civilnog društva), vanjski stručnjaci, zainteresovana javnost	Ministar
4. Priprema nacrtu zakona i drugih akata	Nadležno ministarstvo	Radne grupe, Ured za zakonodavstvo, vanjski stručnjaci, zainteresovana javnost, organizacije civilnog društva	Ministar
5. Međuresorne konsultacije	Nadležno ministarstvo	Zainteresovana ministarstva, MFIN	Ministar
6. Upućivanje prijedloga Vladi	Nadležno ministarstvo		Ministar
7. Razmatranje prijedloga od strane Vladinog ureda	Ured Vlade	Ministarstvo (nositelj)	Sekretar Vlade
8. Razmatranje prijedloga na Vladinoj radnoj grupi	Ured Vlade	Ministarstvo (nositelj)	Vlada
9. Odluka Vlade	Ured Vlade	Ministarstvo (nositelj)	Vlada

¹⁶ Priručnik za razvoj javnih politika za državne službenike u BiH, UNDP BiH, 2010 (prilagođeno)

10. parlamentarna procedura i usvajanje	Predsjedništvo i Sekretarijat Parlamenta	Ured Vlade, Ministarstvo (nositelj)	Parlament (plenum)
11. Implementacija	Ministarstvo (nositelj)	Sunositelji – druga upravna tijela, vanjski stručnjaci, organizacije civilnog društva	Ministar
12. Monitoring i evaluacija	Ministarstvo (nositelj), Ured Vlade, inspekcijski i drugi kontrolni organi	Sunositelji – druga tijela, vanjski stručnjaci, organizacije civilnog društva	Ministar, Vlada

Vrlo je važno da istaknemo da kreiranje javnih politika u demokratskim društvima uvijek podrazumijeva i transparentnost procesa, konsultacije sa zainteresovanim grupama i građansko učešće uopće, kao i upoznavanje javnosti o sadržaju i mjerama javnih politika koje se stvaraju ili provode. Upravo u ovim elementima organizacije civilnog društva mogu dati svoj doprinos, fokusirajući se na politike, stanje i društvene promjene u skladu sa svojim misijama.

Javne politike i organizacije civilnog društva

U predstavljenim koracima i mehanizmima za donošenje javnih politika, u demokratskim društvima, uloga organizacija civilnog društva ima važno mjesto i mogućnost uticaja na skoro sve faze nastanka i implementacije javnih politika. Ipak, ovaj uticaj je ograničen stepenom demokratizacije društva u kojem se javne politike kreiraju, razvijenošću i društvenom pozicijom organizacija civilnog društva, kao i razvijenošću praksi građanskog učešća u donošenju javnih politika općenito.

Za bh. društvo danas je karakteristično da imamo izvanrednih primjera dobre prakse u ovom smislu, kada su organizacije civilnog društva bile pokretači procesa za donošenje i operacionalizaciju nekih javnih politika. One su to činile različitim aktivnostima: od analize stanja i osvjetljavanja određenih problema u društvu, kreiranja društvenih odgovora u vidu politika, mjera i aktivnosti, do zagovaračkih napora za implementaciju ratificiranih međunarodnih sporazuma, koji su također podrazumijevali kreiranje i izmjene u određenim javnim politikama, strategijama, predlaganju zakonskih rješenja, predlaganju izmjena u praksama i uslugama, praćenju implementacije određenih javnih politika i njihovih rezultata na interesne grupe, pa do vrlo važnih aktivnosti koje su se odnosile na direktne konsultacije s interesnim grupama, tj. samim ljudima na koje su se posebno odnosile specifične javne politike ili njihove mjere.

Organizacije civilnog društva u BiH su bile pokretači procesa za donošenje i operacionalizaciju nekih javnih politika.

Ipak, ovi primjeri dobre prakse još uvijek nisu standard koji je dominantno prisutan u bh. društvu, i u procesima razvoja i realizacije javnih politika, na svim nivoima na kojima je on moguć.

Jedan od razloga je i činjenica da se javne politike i njihova realizacija u BiH ne donose uvijek uz smisleno učešće svih onih koji mogu da daju kvalitetan doprinos ovom procesu i da se organizacije civilnog društva često izostavljaju kao partneri u ovim procesima.

Na ovaj način gube se jako važne informacije i resursi, koji postoje u civilnom sektoru u BiH, posebno kada se radi o javnim politikama prema posebno osjetljivim grupama. Udruženja i organizacije, koje su svojim misijama usmjerene na podršku tim grupama, uglavnom imaju najviše informacija o realnom stanju i potrebama pripadnika svojih ciljnih grupa.

Kako bismo prikazali neke mogućnosti i ulazne tačke za učešće organizacija civilnog društva u razvoju i implementaciji javnih politika, na svim nivoima, pobrojat ćemo neke uz svaku od standardnih faza procesa.

Tabela 4. Mogućnosti za uticaj organizacija civilnog društva u procesima nastanka javnih politika

Koraci	Mogućnosti
1. Definisane prioriteta	Analiza situacije za poseban problem od interesa (istraživanje, konsultacije s korisnicima, javne debate i okrugli stolovi, pregled ispunjavanja važećih politika, strategija, akcionih planova, implementacije zakona, kvaliteta usluga, obaveza po međunarodnim sporazumima, monitoring ranijih politika itd.)
2. Planiranje javnih politika i zakona	Analiza usklađenosti domaćeg zakonodavstva s važećim međunarodnim standardima Analiza kvaliteta usluga Primjeri dobre prakse za rješavanje problema Konsultacije s ciljnim grupama
3. Priprema prijedloga javne politike	Samostalna stručna izrada prijedloga politike Analiza mogućih rješenja i instrumenata koji se mogu koristiti Konsultacije s interesnim stranama, posebno s građankama i građanima na koje se posebno odnosi politika u pripremi Učešće u radnim grupama za pripremu prijedloga javne politike
4. Priprema nacrtu zakona i drugih akata	Samostalna stručna izrada prijedloga zakona ili dopuna i izmjena u zakonu ili drugim aktima Analiza zakona u drugim zemljama koji su primjeri dobre prakse Analiza usklađenosti zakona i drugih akata s važećim međunarodnim standardima Konsultacije s interesnim stranama, posebno s građankama i građanima na koje se posebno odnosi politika u pripremi Javne rasprave, dani otvorenih vrata, javna saslušanja

5. Međuresorne konsultacije	Priprema mišljenja o javnoj politici ili instrumentima za njenu implementaciju samostalno ili s drugim organizacijama civilnog društva (mreže, koalicije, ad hoc neformalne udružene inicijative)
6. Upućivanje prijedloga Vladi	Dostavljanje mišljenja Otvorena pisma Javna kampanja
7. Razmatranje prijedloga od strane Vladinog ureda	Dostavljanje mišljenja, analiza, prijedloga
8. Razmatranje prijedloga na Vladinoj radnoj grupi	Učešće u radnoj grupi
9. Odluka Vlade	Reakcija i mišljenje o donesenoj odluci
10. Parlamentarna procedura i usvajanje	Zagovaračke aktivnosti Lobiranje
11. Implementacija	Učešće u implementaciji određenih mjera ili aktivnosti Pružanje usluga Prikupljanje podataka
12. Monitoring i evaluacija	Strukturirani monitoring implementacije javne politike i njenih instrumenata, ili nekog njenog posebnog dijela Objavljivanje izvještaja o implementaciji javne politike i njenih mjera Praćenje postizanja rezultata i konsultacije s građankama i građanima Terenska istraživanja Izrada i podnošenje alternativnih izvještaja u sklopu periodičnog izvještavanja o implementaciji ratificiranih međunarodnih konvencija, sporazuma i dokumenata

Organizacije civilnog društva mogu i napisati nacrt zakona ili predložiti njegove amandmane, ali u formalnoj proceduri, ne mogu pokrenuti zakonodavni postupak. Ovaj postupak mogu pokrenuti zastupnici, radna tijela, neki od domova, nadležna ministarstva ili direktno Vlada. Prema tome, organizacije mogu, uz adekvatnu argumentaciju, dostaviti ove prijedloge i nacрте ovim tijelima na daljnje postupanje i predlaganje.

Organizacije civilnog društva mogu čak i napisati nacrt zakona ili predložiti njegove amandmane, ali u formalnoj proceduri, ne mogu pokrenuti zakonodavni postupak.

Važno je dodati i da organizacije mogu djelovati prema različitim političkim partijama, koje imaju svoje zastupnike u parlamentima. Ovaj teren saradnje s političkim partijama je donekle „klizav“, kada se radi o organizacijama civilnog društva koje imaju nepolitičko i nestranačko djelovanje, kako se ne bi desilo da se u javnosti stvori imidž organizacije koji je vezan za neku određenu političku opciju ili da se, u političke svrhe, ne zloupotrijebi saradnja organizacije s političkom partijom.

Za organizacije je važno da se dobro upoznaju s nadležnostima i poslovnima određenih tijela koja žele uključiti u svoju zagovaračku strategiju, kako se ne bi gubilo vrijeme na tijela koja nemaju odgovarajuću nadležnost ili na procese koji će se morati ponavljati zbog nepoštovanja pravila i procedura koje regulišu poslovnici.

Organizacije civilnog društva mogu uticati na procese kreiranja i implementacije javnih politika na različite načine:

- ✓ **Samostalno** – pojedine organizacije su specijalizovane za pružanje usluga i rad u nekom specifičnom polju ili sa specifičnom korisničkom grupom, kako je definisano njihovom misijom. Neke od ovih organizacija vremenom i iskustvom postaju veoma stručne za oblast u kojoj djeluju i imaju kapacitete za učešće u razvoju javnih politika ili realizaciji nekih njihovih mjera. Takve organizacije su osposobljene da samostalno, uz saradnju s drugim akterima, kreiraju prijedloge javnih politika ili instrumenata njihove primjene kao što su prijedlozi zakona, prijedlozi izmjena i dipuna zakonskih rješenja, pravilnici, da kreiraju specifične usluge itd., te da u skladu s adekvatnom profesionalnom argumentacijom i podrškom javnosti ova rješenja ponude i predlažu u skladu sa zvaničnim procedurama.
- ✓ **U partnerstvu** – organizacije civilnog društva koje djeluju u određenom polju tokom rada stvaraju prirodna partnerstva sa sličnim organizacijama ili institucijama koje su najrelevantnije za njihov rad. Zagovaračke aktivnosti mogu biti zajednički poduhvati nekoliko organizacija, ili organizacija i zainteresovanih drugih aktera (institucije, agencije, službe...).
- ✓ **Umrežene** – Zagovaračke kampanje mogu biti zajednički poduhvat umreženih organizacija, koje kao mreže djeluju duže vrijeme. Posebno je efikasno i dobro ako zagovaračke kampanje pokreću i provode mreže organizacija koje djeluju u istom polju, udružujući svu svoju ekspertizu, iskustvo, kontakte s korisnicima, partnere i kontakte s drugim važnim akterima.
- ✓ **Kao podrška građanskim inicijativama** – Organizacije civilnog društva, koje poznaju principe i tehnike javnog zagovaranja, mogu biti podrška i mentori za građanske inicijative koje im se obrate za pomoć. Građanske inicijative su aktivnosti grupe građana koja želi da postigne promjenu na različitim nivoima organizacije vlasti, od lokalnog nivoa do nivoa države, u vezi s nekim problemom koji ih direktno pogađa ili interesuje, a na nivou promjene u javnoj politici ili donesenim odlukama.

Načine na koje organizacije civilnog društva mogu da utiču na kreiranje i implementaciju javnih politika možemo grupisati u nekoliko funkcionalnih kategorija:

- ✓ analiza situacije i definisanje prioriteta (pregled važećih politika, zakona i praktičnih rješenja, različiti vladini i nevladini izvještaji, ranija istraživanja problema, studije slučaja, konsultacije s glavnim akterima, konsultacije s ciljnim i najviše pogođenim grupama itd.);

- ✓ zagovaranje i lobiranje;
- ✓ učešće u implementaciji (edukacija, istraživanja, organizacija specijalizovanih usluga, informativne kampanje i kampanje za podizanje javne svijesti);
- ✓ evaluacija, monitoring i izvještavanje.

Još jedan praktičniji način na koji možemo posmatrati učešće organizacija civilnog društva, na koji nailazimo u literaturi, jeste i kroz četiri nivoa učešća, a to su **informisanje, konsultacije, dijalog i partnerstvo**, u kojima je najmanji nivo učešća informisanje, a najviši partnersko djelovanje.

U repertoaru mogućnosti koje zakonski stoje na raspolaganju organizacijama civilnog društva, u zagovaračkim aktivnostima se može koristiti nekoliko osnovnih modaliteta, u skladu s uslovima, kapacitetima organizacija i vrstom procesa donošenja odluka.

Inicijativa za donošenje ili izmjene zakona je jedan od najvažnijih mehanizama za učešće građana u procesu odlučivanja. Građani ne mogu direktno predložiti zakon na državnom nivou dok inicijativu za donošenje zakona na nivou skupštine entiteta, kantona, gradskih i općinskih vijeća, mogu pokretati građani, preduzeća i druga pravna lica. Postupak pokretanja inicijative za donošenje zakona rijetko koriste pojedinačne organizacije ili građani. Iako ovaj proces nije komplikovan, on ipak traži posebne kapacitete unutar organizacije ili grupe građana. Jedan od uspješnih primjera je i donošenje veoma važnog Zakona o zabrani diskriminacije koji je usvojen 2009. godine, i u ovom procesu je Helsinški komitet za ljudska prava u BiH osnovao radnu grupu koju su činili pravници i aktivisti nevladinih organizacija za ljudska prava, a grupa je izradila Nacrt zakona koji je bio predstavljen ministru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i njegovim saradnicima, Zajedničkoj komisiji za ljudska prava, prava djeteta, mlade, imigraciju, izbjeglice, azil i etiku oba doma Parlamentarne skupštine BiH, te Ustavnopravnoj komisiji Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH. Iako ove mogućnosti realno postoje, predstavnici u parlamentima i skupštinama ne znaju dovoljno o ovim mogućnostima i nemaju dovoljno uvažavanja i povjerenja kada se radi o saradnji s organizacijama civilnog društva.

Javno saslušanje kao mehanizam vrlo rijetko koriste parlamenti i skupštine, iako je to mehanizam koji omogućava razmjenu mišljenja između donositelja odluka i javnosti u najranijoj fazi donošenja određenog zakona. Građani i organizacije civilnog društva također rijetko koriste i zahtijevaju ovaj mehanizam jer nisu informisani da on postoji i na koji način mogu učestvovati u najranijoj fazi kreiranja pravnih dokumenata.

Javna rasprava je mehanizam putem kojeg donositelji odluka dolaze do informacija, stručnih mišljenja i alternativnih stavova u vezi s predloženim zakonom, a kroz javnu komunikaciju s građanima i stručnom javnošću. Javna rasprava doprinosi transparentnosti rada predstavnika vlasti, a poslovnici rada parlamentarnih skupština BiH i entiteta propisuju da se javne rasprave provode samo za zakone koji su od posebnog interesa za građane. Informacija o javnoj raspravi se najčešće objavljuje na internet stranici ili se poziv upućuje direktno onima za koje organizator smatra da mogu dati kvalitetne komentare, tako da ova obavještenja treba pratiti u vezi sa zakonima koji su interesantni za rad i zagovaračke napore organizacija u vezi s njihovim ciljnim grupama. Organizacije civilnog društva se malo uključuju u javne rasprave o zakonima na državnom nivou, ali se mnogo češće pojavljuju i uzimaju kvalitetno učešće u javnim raspravama na entitetskim, kantonalnim i općinskim nivoima. Svi komentari i prijedlozi upućeni tokom javne rasprave se bilježe u zapisnik i izvještaj, koji se razmatra u daljnjoj proceduri donošenja zakona.

Mjesne zajednice na lokalnim općinskim nivoima, još su jedan od mehanizama za učešće građana, ali ovi mehanizmi se nedovoljno koriste u kreiranju politika i zakona.

Dani otvorenih vrata načelnika i gradonačelnika u lokalnim zajednicama su mehanizam koji više koriste građani nego organizacije civilnog društva. Ne organizuju ih svi načelnici, ali potencijalno ovo je dobar način za uspostavljanje veze s građanima i prikupljanje mišljenja i važnih informacija o problemima u lokalnoj zajednici ili stavova o predloženim rješenjima, pa tako i u pogledu izrade novih pravnih propisa na lokalnom nivou ili donošenja specifičnih odluka.

Radne grupe zakonodavnih tijela su modalitet koji je ponekad dostupan za učešće organizacija civilnog društva, iako ova vrsta učešća nije regulisana ni jednim zakonom ili propisom. U posljednje vrijeme organizacije se često pozivaju u radne grupe, zbog svoje ekspertize, kontakta s korisnicima i zastupničke uloge.

Vijeće ministara BiH je donijelo **Pravila za konsultacije u izradi pravnih propisa u BiH**, i ovaj institucionalni mehanizam za učešće građana i organizacija u procesima donošenja odluka formalno obezbjeđuje priliku da se nacrti dokumenata na vrijeme ponude na uvid i organizacijama i građanima, i da se putem komentara u procesu konsultacija organizacije uključe u proces. Iako je ovaj mehanizam uspostavljen i dobar, on se, nažalost, ne primjenjuje dosljedno od strane ministarstava u BiH, što su pokazale i neke analize i istraživanja na ovu temu¹⁷.

Na nivou FBiH i kantona ne postoje specifična pravila za konsultacije, iako se u jednom dijelu kantona i Distriktu Brčko ove konsultacije provode, dok u Republici Srpskoj postoje **Smjernice za postupanje republičkih organa uprave o učešću javnosti i konsultacijama u izradi zakona**, koje je donijela Vlada RS. Ove smjernice propisuju pod kojim uslovima, kada i kako se vrši proces konsultacija s javnošću, s ciljem prikupljanja i obrade komentara, te izradu obrazloženja i informacija o tome da li su komentari i prijedlozi prihvaćeni ili ne.

Zagovaranje i lobiranje

Kako bismo dobro razumjeli šta je to zagovaranje i kako da koristimo ovu metodu za uticanje na javne politike, trebamo reći da postoji niz definicija zagovaranja, ali i da sve one sadrže nekoliko osnovnih elemenata koji karakterišu ovaj proces. Ti elementi su:

Zagovaranje je praktikovanje ljudskog prava na izražavanje mišljenja i učešća u procesima donošenja odluka u društvu.

Zagovarački proces nije ništa drugo nego stavljanje u funkciju i praktikovanje ljudskog i demokratskog prava na učešće ljudi u donošenju odluka koje ih se direktno tiču, i iniciranje procesa odlučivanja, planiranja i promjena koje su usmjerene na rješavanje određenog problema koji je prisutan u cijelom društvu ili je karakterističan za određenu grupu ljudi. Kako svi pripadnici demokratskog društva imaju ista prava, trebaju imati i iste mogućnosti za njihovo ostvarivanje, što predstavlja osnov za razvoj svakog demokratskog, humanog i zdravog društva, koje odgovara i na promjene koje se u društvu dešavaju. Kako bi efekti ovih društvenih, ekonomskih, socijalnih i globalnih promjena bili poznati donositeljima odluka, oni moraju biti u procesu stalnog istraživanja i komunikacije sa svim svojim građanima, a ukoliko to ne rade, građani putem zagovaračkih aktivnosti imaju pravo da sami pokreću inicijative za promjene ili utiču na već pokrenute procese.

¹⁷Vidjeti detaljnije u "Analiza pravnog, institucionalnog i fiskalnog okvira za organizacije civilnog društva u BiH – Učešće organizacija civilnog društva u procesu donošenja odluka i politika", CPCD, Sarajevo 2014

Zagovaranje je organizovan proces.

Zagovaračke aktivnosti, kako bi postigle svoje ciljeve i bile efikasne, moraju biti organizovane i planirane. Zagovaračka kampanja, kako ćemo vidjeti, ima svoje standardne elemente i korake, koji se moraju poduzeti kako bi aktivnost imala rezultat, kako bi bila realizovana u razumnom periodu, kako bi bila bazirana na tačnim, provjerenim i kredibilnim informacijama i potrebama, te kako bi ostvarila najbolje moguće efekte, uz pomoć zakonom definisanih mehanizama i procesa, za određenu grupu ljudi u zajednici ili zajednicu u cjelini.

Zagovaranje je oblik javnog djelovanja građana, grupa građana ili organizacija koje zastupaju interese građana.

Zagovaračke aktivnosti su vrsta javnog djelovanja građana, koje shvatamo u kontekstu participacije građana ili građanskog učešća u kreiranju ili realizaciji javnih politika, sa svim njihovim mehanizmima i mjerama, od regulativnog zakonskog okvira do praksi i nivoa javne svijesti. Ono podrazumijeva element javnosti, iako se ponekad zagovarački procesi laički predstavljaju kao oblici pritiska koji graniče sa zakonskim pravima, polutajno djelovanje na donositelje odluka i nametanje određene vrste agende ili prioriteta u procesima donošenja javnih odluka.

Upravo suprotno ovim pogrešnim stavovima, zagovarački procesi trebaju biti u najvećoj mogućoj mjeri transparentni, javni i ne samo informisati već i aktivirati i uključiti ukupnu javnost, a posebno grupe građana čiji problemi treba da se zagovaračkim procesima riješe i na najbolji način regulišu u društvu. Zagovaračke aktivnosti na ovaj način mogu organizovati sami građani, kroz formalne i neformalne inicijative, ali i organizacije civilnog društva koje zastupaju glas određenih grupa i u društvu se bore za zaštitu njihovih ljudskih prava.

Zagovarački procesi trebaju biti u najvećoj mogućoj mjeri transparentni, javni i ne samo informisati, već i aktivirati i uključiti ukupnu javnost.

Zagovaranje je edukativni i osnažujući proces koji dovodi do promjena među svim uključenim akterima i njihovim međusobnim odnosima.

Organizujući ili učestvujući u zagovaračkim procesima, građanke i građani, ali i organizacije, uglavnom saznaju nove informacije i prijedloge, saraduju, marginalizirane grupe uče o svojim pravima i načinima na koje da ih ostvare, a donositelji odluka uče i saznaju o potrebama, problemima i mogućim rješenjima za određene grupe građana, a sve u naporu da se riješi neki stvaran društveni problem.

Tokom zagovaračkih aktivnosti uspostavljaju se i odnosi, relacije i partnerstva, koja, u idealnoj situaciji, dovode do najboljih rješenja u smislu efikasnih i dobrih javnih politika, ali u svakom slučaju, čak i kada nisu uspješne ili ne proizvedu željene rezultate, omogućavaju praktikovanje građanskog učešća, pojačavaju glas marginaliziranih i tihih grupa o njihovim problemima i potrebama, podižu javnu svijest o problemima koji postoje u društvu i načinima za njihovo potencijalno rješavanje, te na taj način jačaju demokratske procese i podstiču praktikovanje ljudskih prava i borbu protiv njihovog kršenja ili ograničavanja.

Zagovaranje je proces koji se može organizovati na svim nivoima donošenja odluka i proces kojim se postižu promjene u društvu.

Procesi zagovaranja mogu biti usmjereni i na postizanje promjena na svim nivoima organizacije društva i donošenja odluka, od mjesne zajednice do državne politike ili strategije. Nivo nadležnosti na koji će zagovarački proces biti usmjeren zavisi od toga koju promjenu želimo postići i na koji način. U vezi s tim, različite su i pripremne aktivnosti i vrijeme koje je potrebno za uspješnu kampanju, jer su različito organizovani i procesi u kojima se donosi, naprimjer, odluka lokalnih vlasti ili kreira sveukupna državna strategija za određeni problem, ili utiče na mišljenja i stavove javnosti o nekom problemu.

Zagovaranje je dinamičan, fleksibilan i kreativan proces.

Koliko god da pažnje posvetimo planiranju i organizaciji zagovaračkog procesa ili kampanje, često će biti potrebno da se ovi planovi mijenjaju i prilagođavaju onako kako se bude mijenjala i situacija na koju želimo uticati. Od toga će zavistiti i pristupi i oblici zagovaračkih praksi koje ćemo primjenjivati, a sam proces traži stalnu evaluaciju postignutog, analizu trenutne situacije i prilagođavanje zagovaračkog plana aktuelnom trenutku. Ovo je posebno važno naglasiti kada govorimo o bh. društvu, jer se u njemu vrlo često dešava da se odluke, koje imaju posljedice na ljudska prava i stanje građana, donose po hitnim ili vanrednim procedurama, bez mogućnosti intervencija ili učešća, ili da se učešće građana tendenciozno izbjegava ili otežava zainteresovanim građanima ili organizacijama.

Najznačajnija **razlika između zagovaranja i lobiranja** je u načinu funkcioniranja. Lobiranje zahtijeva direktan dijalog ili interakciju s donositeljima/cama odluka, dok zagovaranje podrazumijeva široki spektar direktnih, ali najčešće indirektnih i javnih aktivnosti. Lobiranje je uslovljeno mogućnošću direktnog pristupa donositelju/ici odluka, dok zagovaranje omogućava promjene u politikama, događaje koji dovode do promjena, čak i kada nije moguć direktan dijalog s donositeljima/cama odluka¹⁸. Lobiranje, iako može biti sasvim posebna aktivnost pa čak i profesija, u smislu zagovaranja za promjene predstavlja zagovaračku tehniku i alat koji koristimo u sklopu ostalih strateških aktivnosti.

Lobiranjem ćemo ostvariti direktan kontakt s pojedinačnim donositeljima odluka ili onima koji imaju uticaj na donositelje odluka, npr. pojedinačni zastupnici, predsjedavajući radnih tijela, domova, ali i kada se zagovara prema izvršnoj vlasti, npr. ministrima, službenicima ministarstava, međunarodnih tijela itd. u smislu pokretanja interesa i stavljanja našeg problema na njihov dnevni red.

Lobiranje zahtijeva direktan dijalog ili interakciju s donositeljima/cama odluka, dok zagovaranje podrazumijeva široki spektar direktnih, ali najčešće indirektnih i javnih aktivnosti.

Važno je da zapamtimo da su **ciljna grupa u zagovaračkim procesima uvijek donositelji odluka**.

Postoje i neki važni opći principi koji karakterišu uspješno zagovaranje.

¹⁸ Priručnik za zagovaračke kampanje prema kompanijama, CPCD, Sarajevo 2020, str.19

Principi dobrog zagovaranja¹⁹:

- ✓ fokus: odredite konkretne ciljeve; koristite svoju energiju i sredstva efikasno; pobrinite se da imate informacije koje su vam potrebne (ukoliko je potrebno, obavite i dodatno istraživanje);
- ✓ jasnoća: vaši ciljevi i strategija moraju biti jasno saopćeni (unutar vaše organizacije a i prema javnosti); sve poduzete aktivnosti trebaju predstavljati korak bliže ka postizanju vaših ciljeva;
- ✓ vjerodostojnost: informacije koje dajete moraju biti provjerene i pouzdane; vaša motivacija (za aktivnosti koje poduzimate) trebala bi biti jasna;
- ✓ relevantnost: važno je imati stvarnu vezu s osobama čije interese nastojite promovirati te je važno ponuditi odgovarajuće rješenje za određeni problem;
- ✓ vrijeme: zapamtite da će isti postupak imati različite rezultate u različitim trenucima;
- ✓ posvećenost: ukoliko nešto ne djeluje, isprobajte drugu strategiju ili metodu; uvijek trebate misliti o tome na koga želite uticati.

Postoje različiti oblici zagovaranja, ali u kontekstu rada organizacija civilnog društva razlikujemo nekoliko osnovnih formi.

Zakonodavno zagovaranje ima za cilj uticaj organizacija civilnog društva na donošenje, izmjenu, praćenje ili primjenu zakonodavnih propisa, koji su u nadležnosti zakonodavne vlasti. Time se postiže da se određena problemska oblast reguliše novim propisima, da se važeći propisi izmijene u smislu usaglašavanja s međunarodnim standardima, proširivanja na nove ciljne grupe ili uspostavljanje novih ili izmijenjenih praksi, ili da se već postojeći propisi temeljnije primjenjuju u praksi, bilo kroz pojačane kontrole primjene, nove regulative u smislu podzakonskih akata ili obezbjeđivanje novih znanja, uslova i sredstava za njihovu realizaciju.

Institucionalno zagovaranje je usmjereno, kako i naziv upućuje, na institucije sistema, putem kojih se provode zakonodavna rješenja i propisi. Ove institucije su, naprimjer, centri za socijalni rad, različite socijalne ustanove, obrazovne ustanove, zdravstvene ustanove itd. Strateško zagovaranje u ovom smislu usmjerava se tada prema nadležnim ministarstvima, koja mogu donositi uredbе, instrukcije ili uputstva za rad resornih institucija, zatim prema osnivačima institucije, u smislu izvještavanja, nadzora ili sličnih aktivnosti, ili rukovodiocima institucija, koji mogu u okviru svojih nadležnosti mijenjati rad institucije.

Zagovaranje korištenjem sudskih postupaka (parničenje) je poseban oblik zagovaračke strategije koja zahtijeva posebne profesionalne kapacitete i najčešće duži period. U strateškim parničenjima se pokreću sudski postupci za zaštitu žrtava koje trpe nezakonito ili nepravedno postupanje u društvu ili zajednici. Dobro vođenim procesom može se privući pažnja javnosti i kreirati pritisak na vlasti, a pozitivnim rješavanjem slučaja postiže se i promjena za sve naredne slučajeve koji su zasnovani na istim problemima. Ovim postupcima često se jasno može ukazati na problematične dijelove nekih zakona, pojašnjenje primjene određenih odredbi i njihovih tumačenja, ujednačavanje razumijevanja i primjene u sudskim praksama ili iniciranje nekih drugih promjena.

¹⁹ Kreiranje uspješnih kampanja za život u zajednici, (Creating Successful Campaigns For Community Living), prijevod Informativni centar za osobe s invaliditetom "Lotos" Tuzla strana, Tuzla 2015, str. 25.

Zagovaranje primjenom međunarodnih dokumenata je još jedan efikasan način da se pokrenu i postignu promjene za određene kategorije ili društvo u cjelini. BiH je pristupila brojnim međunarodnim konvencijama i sporazumima i članica je Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope i brojnih globalnih inicijativa, a također je i u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Svi ovi procesi obavezuju zemlju na usaglašavanje domaće zakonodavstva i praksi s međunarodnim standardima, a procese usaglašavanja prate odgovarajuća međunarodna tijela. Preporuke tih tijela, kao i same odredbe i standardi međunarodnog okvira odličan su zagovarački argument i sadržaj, koji ujedno nudi i prijedloge za rješenja brojnih problema.

Zagovaranje korištenjem medija je neizostavan zagovarački element, bilo da se radi o medijskim kampanjama za podizanje javne svijesti ili medijskim kampanjama za plasiranje zagovaračkih materijala. Poseban dio priručnika će se baviti ovim aspektom zagovaračkih kampanja.

Samu zagovaračku kampanju čini niz međusobno povezanih aktivnosti s tačno utvrđenim planom provođenja, koji uključuje i definisanje rokova, sredstava i odgovornih osoba ili aktera za provođenje tih aktivnosti, kako bi se ostvario odabrani i definisani cilj. U praksi, zagovaračke kampanje i procesi najčešće će kombinovati više gore navedenih oblika zagovaranja, ili i neke druge koje ovdje nismo spomenuli. Najčešće aktivnosti zagovaračkih kampanja su protestni skupovi, saopćenja za javnost, pres-konferencije, javne tribine, okrugli stolovi, konferencije, radionice, izložbe, radijski i TV prilozima, pozorišne predstave, kampanje plakatiranja, peticije, štampanje letaka/pamfleta/biltena, anketiranja, web-stranice, slanje pisama, prikupljanje i analiza podataka, istraživanja politika, lobiranje, umrežavanje i koalicije, sudski procesi i drugo.

Sadržaji i nivo zagovaračkog procesa mogu da se razlikuju u zavisnosti od problema koji se želi riješiti i promjene koja se želi postići, ali postoji niz logičkih koraka koje treba poduzeti da bi zagovarački proces bio uspješan. Također, zagovarački model ima četiri osnovne faze, koje ćemo predstaviti detaljnije, s koracima koje obuhvataju²⁰.

1. Faza analize i planiranja

U ovoj fazi, ukoliko ona već nije ranije urađena, izrađuje se dubinska analiza problema koji želimo da riješimo, u svim aspektima. Analiza obuhvata upoznavanje s problemom, ranijim analizama problema koje je neko drugi radio, trenutnim stanjem u zakonodavstvu i zakonodavnim procesima, trenutnom političkom situacijom, kao i **konsultacije s ciljnom grupom**. Analiza treba da sadrži i osvrt na procjenu stavova javnosti prema konkretnom rješenju koje zagovaramo. Također, u ovoj fazi procjenjujemo i društveno-političku situaciju i najbolje vrijeme za realizaciju zagovaračkih napora. Kada analizom prikupimo sve relevantne podatke, utvrdimo prioritete i odaberemo cilj, pristupa se definisanju konkretnog cilja zagovaračke kampanje.

Postoje različite metode i tehnike koje nam služe pri analizi situacije, ali ona treba da nam odgovori na sljedeća pitanja:

- Koji je to problem koji pogađa veći broj ljudi u zajednici, neku određenu grupu ili im ograničava prava?
- Koji su uzroci nastanka tog problema?
- Koje su posljedice tog problema?

²⁰ Priručnik za zagovaračke kampanje prema kompanijama, prof. dr. Samir Lemeš i Dajana Cvjetković, CPCD, Sarajevo 2020.

- Koja promjena je potrebna da se desi da bi se problem umanjio ili uklonio?
- Ko je odgovoran za tu promjenu, a ko sve može imati uticaj na njeno donošenje?
- S kakvim kapacitetima raspolažemo u smislu organizovanja zagovaračke akcije koja bi bila uspješna, koje reurse imamo a koje treba mobilizirati?
- Kakvi su stavovi i kakvo je znanje javnosti o ovom problemu i mogućim rješenjima, a kakvi su stavovi donositelja odluka?

U analizi situacije koristit ćete različite izvore podataka i informacija:

- provedena ili vlastita istraživanja;
- konsultacije s ciljnom ili interesnom grupom, studije slučaja;
- javne podatke, zakone, odluke, budžete, statistike, podatke koje možete tražiti od javnih institucija uz pomoć Zakona o slobodi pristupa informacijama;
- medije i medijske objave i izvještaje;
- druge organizacije i međunarodne organizacije (istraživanja, bilteni, izvještaji).

✓ Definisane cilja zagovaranja

Dobro definisanje zagovaračkog cilja, na određeni način, nije početak već kraj jednog analitičkog procesa, ali je svakako prvi korak koji se poduzima kada planiramo zagovarački proces.

Važno je da cilj bude jasan i precizno određen, a preporučljivo je i da odgovara na SMART kriterije, tj. da bude **konkretan, mjerljiv, ostvarljiv, realan i vremenski ograničen**.

Definisane cilja zagovaranja je proces koji je ponekad lak i očigledan, a ponekad zahtijeva dubinsku analizu situacije, konsultacije s glavnim akterima, definisanje prioriteta i analizu resursa. U svakom slučaju, bilo da se zagovara za neku promjenu koja je nova, ili se zagovara za već definisane probleme koji nisu (ili nisu adekvatno) riješeni u društvu, jasan cilj je uvijek polazišna tačka procesa.

Ponekad je zagovaračima teško da se odluče za jedan cilj, ukoliko žele da postignu više promjena, ali je preporučljivo da se one organizuju jedna po jedna, jer se tako ne rasipaju pažnja i resursi, a energija se usmjerava na postizanje odabranog cilja. Prilikom definisanja cilja treba voditi računa i o tome da će tokom zagovaračkog procesa možda biti potrebno da se cilj mijenja ili prilagođava, kao rezultat pregovaračkih procesa ili promjene uslova, što može dovesti do smanjenja ili povećanja cilja, ali svakako treba voditi računa o maksimalnoj efikasnosti i iskoristiti najviše što se može dobiti u postizanju promjene koju želimo.

- ✓ Tokom procesa definisanja cilja zagovaranja treba voditi računa o tome da definisan cilj, u sažetoj i jasnoj formi, odgovara na sljedeća pitanja:
- ✓ Koju promjenu želimo da postignemo i za koga?
- ✓ Šta nam je potrebno da dođe do promjene (strategija, zakon, izmjena zakona, politika, odluka, usluga itd...)?
- ✓ Ko je odgovoran za ovu promjenu (jasna identifikacija odgovornih aktera prema kojima će se djelovati)?
- ✓ U kojem periodu želimo da se promjena dogodi?

Dobro i jasno definisan cilj će biti i dio komunikacijskih strategija.

✓ **Mapiranje aktera**

Iako smo o akterima razmišljali prilikom definisanja ciljeva i početne analize problema, sada je potrebno da se oni precizno odrede i da se analizira njihova uloga, moć, kao i pristup koji ćemo primjenjivati tokom zagovaračkog procesa. U ovom procesu počinjemo od pitanja ko je formalno nadležan za donošenje odluka koje se zagovaraju i ko su akteri s najviše moći. U BiH i njenoj složenoj strukturi jako je važno da organizacije civilnog društva koje se žele baviti zagovaračkim procesima poznaju nadležnosti i ovlaštenja aktera u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj organizaciji zemlje. S jasnim znanjem nadležnosti i odgovornosti, bit će lako identifikovati nivo političkog odlučivanja na kojem će se zagovarački proces odvijati.

U BiH i njenoj složenoj strukturi jako je važno da organizacije civilnog društva koje se žele baviti zagovaračkim procesima poznaju nadležnosti i ovlaštenja aktera u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj organizaciji zemlje.

Parlamenti imaju nadležnost i ključnu ulogu u postupku donošenja novih i izmjena postojećih zakona i budžeta. Oni također nadziru i rad organa izvršne vlasti, ministarstava, prate primjenu zakona i javnih politika uopće, i komuniciraju s građanima preko izabranih članova parlamenta.

Parlamentarne komisije i odbori - Pri parlamentima na svim nivoima vlasti u BiH, od državnog, entitetskog, kantonalnog do općinskog, uspostavljaju se različite komisije kao radna tijela. Njihov rad uređen je poslovnica, i oni mogu da se razlikuju u odnosu na parlamentarni nivo na kojem su uspostavljeni, mogu imati različit broj članova, predstavnika parlamentarnih partija, čak i predstavnika organizacija civilnog društva, ali uglavnom imaju u nadležnosti razmatranje nacrti i prijedloga zakona, pokretanje različitih inicijativa za izmjene postojećih ili donošenje novih zakona, pokretanje rasprava o određenom pitanju, nadzor nad provođenjem konkretnog zakona ili politike u praksi, iniciranje i održavanje tematskih sjednica o različitim pitanjima za koja utvrde da su od značaja za rad u okviru njihove nadležnosti.

Vlada i nadležna ministarstva imaju najvažniju ulogu u svim zagovaračkim kampanjama koje imaju za cilj donošenje novih ili izmjene starih zakona, kao i donošenje različitih podzakonskih akata, odluka i propisa. Oni se najčešće izrađuju i pripremaju u nadležnim ministarstvima, odluke o usvajanju ovih propisa u nacrtnoj formi se donose na sjednicama Vlade, i nakon toga se dostavljaju parlamentima na daljnje postupanje.

Lokalne uprave, institucije i službe – ukoliko je moguće neki problem riješiti unutar nadležnosti donositelja odluka na lokalnim nivoima općina, onda je ove aktere potrebno adresirati kao važne. U domenu ovih aktera su izrade lokalnih propisa, odluka, lokalnih akcionih i regulacionih planova i strategija, lokalnih budžeta za usluge i službe koje se finansiraju na lokalnom nivou ili mješovito, i donošenje odluka od strane lokalne skupštine/parlamenta. Određene zagovaračke kampanje mogu biti usmjerene i na institucije i službe ukoliko direktori ili upravljačka tijela imaju nadležnost i moć da te promjene zakonski realizuju.

Međunarodna zajednica je sa svojim vladinim i nevladinim organizacijama, iz Evrope ili drugih zemalja, koje su prisutne u BiH također veoma važan akter u procesima donošenja odluka i vrlo aktivno učestvuje u političkim procesima. To su i predstavnici ambasada i različitih diplomatskih predstavništava, koji se često izjašnjavaju i konsultuju u procesima donošenja važnih odluka u zemlji.

Pored aktera koji su direktno odgovorni za kreiranje, predlaganje i usvajanje izmjena koje se očekuju kao rezultat zagovaračke kampanje, brojni su i drugi akteri koje treba analizirati u smislu obezbjeđivanja ekspertize, podrške, saradnje ili nekog drugog doprinosa koji je značajan za zagovaračku kampanju.

Organizacije civilnog društva mogu biti posrednici u zagovaranju za promjene koje su važne za određene grupe, a mogu i samostalno ili kroz mreže da pokreću procese za izmjene stanja u vezi s identifikovanim problemima, usklađivanjem s međunarodnim standardima i, u skladu sa svojom pozicijom u društvu i formalnim procedurama, da daju doprinos u različitim fazama donošenja javnih politika, nadgledanju njihove implementacije i izvještavanju javnosti ili posebnih interesnih tijela. Veoma je važan glas specijalizovanih organizacija, kakva su, naprimjer, udruženja za zaštitu prava žena, ili djece, ili neke druge uže kategorije, ali i profesionalnih udruženja kao što su, naprimjer, udruženje psihologa, profesionalna tijela pravnika, ljekara itd.

Slika 3. Prikaz zakonodavne, izvršne i sudske vlasti u BiH²¹

21 Priručnik za antidiskriminacijsko zagovaranje, "Prava za sve", Sarajevo, oktobar 2016. godine, str.14

Identifikacija aktera uključuje još i pronalaženje onih aktera koji direktno ili indirektno utiču, ili mogu uticati na donositelje odluka, ko nam sve može pomoći u ovom procesu, podržati nas, ko su saveznici, a ko protivnici zagovaračke ideje. Prilikom analize aktera uzimamo u obzir aktere na državnom nivou i nižim nivoima, međunarodne aktere, civilno društvo, medije, posebno zainteresovane profesionalce ili pojedince, ciljnu grupu koja će imati najviše koristi od promjene koju želimo postići i sve druge zainteresovane strane.

Identifikacija aktera uključuje još i pronalaženje onih aktera koji direktno ili indirektno utiču, ili mogu uticati na donositelje odluke, ko nam sve može pomoći u ovom procesu, podržati nas, ko su saveznici, a ko protivnici zagovaračke ideje.

U skladu s vašim znanjem o tematici i iskustvom, sastavljajte listu aktera za koje znate da imaju uticaj, a potom ih s vašim timom razmotrite pojedinačno, s aspekta uloge koju imaju u promjeni koju želite da postignete. Uobičajena i vrlo korisna je analiza aktera prema nivou njihove moći i njihovog interesa, i ona se procjenjuje za svakog aktera pojedinačno, a osnovne strategije djelovanja prema akterima²² podijeljene su na:

- **Uvjeravanje** – koje se koristi prema ciljnoj grupi koja je veoma zainteresovana za očekivane rezultate, ali je njen angažman na srednjem nivou intenziteta i posvećenosti, pa je potrebno povećati nivo informisanosti i znanja ovih aktera, najčešće kroz seminare, radionice, okrugle stolove, pripremljene informativne materijale, pojedinačne ili grupne sastanke itd.
- **Ubjeđivanje** – koje se koristi u slučaju kada ciljna grupa ima odličnu poziciju i moć koja je važna za ishod zagovaranja, a interes mali ili srednjeg nivoa. Ova grupa aktera treba da se uvjeri da je zagovaračka ideja podržana od javnosti, ciljnih grupa ili interesnih grupa koje su njoj važne. Načini na koje se ovo može ostvariti su pisanje izjava, javnih pisama, organizacija foruma sa stručnjacima ili osobama koje mogu uticati na mišljenje ove grupe aktera, demonstracijama, medijskom kampanjom, društvenim mrežama, reklama i sl.
- **Neutralizacija** se koristi u slučaju ciljnih grupa koje su potpuno protiv da se očekivani rezultat zagovaranja postigne, a pokazuju i visok nivo interesa za problematično područje, pa je potrebno umanjiti ili neutralizirati njihov uticaj. Ove aktivnosti se moraju realizovati vrlo pažljivo i u skladu s profesionalnom etikom i poštovanjem. Korisno je napraviti listu dobrih argumenata i kontraargumenata, uključiti što više saveznika, analizirati stvarne interese oponenta ili raditi na uspostavljanju boljih odnosa.
- **Monitoring** (praćenje) se odnosi na situaciju kada je akter ili ciljna grupa protiv ostvarivanja zagovaračkih ciljeva, ali ima i mali interes za učestvovanjem. U ovim slučajevima je potrebno pratiti njihove aktivnosti, ponašanja i strategije, kako bi se moglo reagovati na vrijeme ukoliko se njihov interes pojača u smjeru zaustavljanja ili otežavanja procesa. Ovaj monitoring se vrši praćenjem medija, komunikacijskih kanala tih aktera i društvenih mreža ili drugih javnih informacija.

²² Priručnik za zagovaračke kampanje prema kompanijama, prof. dr. Samir Lemeš i Dajana Cvjetković, CPCD, Sarajevo 2020

- **Angažovanje** je strategija koju primjenjujemo na aktere koji su zainteresovani i imaju pozitivan stav za rješavanje identifikovanog problema. Saradnja s njima se može uspostavljati kao formalna ili neformalna putem sastanaka, foruma, treninga, konsultacija i produkcije zagovaračkih materijala.

Usaglašene informacije iz analize aktera mogu se organizovati u tabeli, koja vam može služiti kao vizuelni podsjetnik i mapa za aktivnosti. Tabelu možete kreirati onako kako je timu najpreglednija, a može izgledati, naprimjer, ovako:

Tabela 5. Mogući primjer jednostavnog prikaza rezultata analize aktera

Akteri	Nivo moći i interesa	Uloga i vremenska uključenost	Strategija aktivnosti

✓ Zagovarački plan

Zagovarački plan čini niz dobro osmišljenih i međusobno povezanih aktivnosti, s definisanim planom provođenja koji uključuje rokove, finansijska sredstva i odgovorne osobe ili organizacije za provođenje aktivnosti i očekivani rezultat, kako bi se ostvario planirani cilj, i on predstavlja centralni dio zagovaračke strategije.

U formalnom smislu, pregledno je da se sačini tabela koja sadrži sve ove elemente, kako bi se aktivnosti mogle provoditi sa što većom efikasnošću i kako bi bilo lako pratiti korake i postignuća. Tabela treba da sadrži hronološki poredane aktivnosti, u skladu s formalnim zahtjevima i procedurama koje je potrebno zadovoljiti da bi se ostvarila pravovremena komunikacija sa svim akterima. U obzir treba uzeti i vremenske periode koji su potrebni za svaku od aktivnosti, a posebno za one aktivnosti koje podrazumijevaju proceduralne zahtjeve u komunikaciji sa donositeljima odluka ili institucijama. Jedna takva tabela može da izgleda ovako:

Naziv kampanje	Skloništa po mjeri čovjeka			
Definisani cilj	Žrtvama trgovine ljudima u BiH obezbijediti optimalnu, dostupnu i kontinuiranu zaštitu, u skloništimama koje vode NVO, a koja ne zavisi od donatorskih sredstava.			
Očekivani rezultat	Ministarstvo sigurnosti BiH donosi odluku o izdvajanju 100% potrebnih sredstava za usluge skloništa za žrtve trgovine ljudima, planira sredstva u svom budžetu za 2023. i svaku narednu godinu, i raspodjeljuje ih NVO s kojima ima potpisane ugovore o saradnji za pružanje ove usluge.			
Specifični ciljevi i aktivnosti	Indikatori	Način provjere	Vremenski okvir	Odgovorna osoba
Specifični cilj 1	Izraditi analizu kapaciteta i potreba skloništa			
Aktivnost 1.1.				
Aktivnost 1.2.				
Specifični cilj 2	Mobilisati mrežu RING i mrežu ostalih saveznika			
Aktivnost 2.1....				

✓ Kreiranje zagovaračke poruke

Zagovaračka poruka je jako važan element u organizaciji i realizaciji zagovaračkih strategija. Ovo je poruka koja se najčešće ponavlja i koju želimo da svi čuju i zapamte. Dobro formulirana zagovaračka poruka sadrži one informacije koje želite da svi znaju i koje su vaša najvažnija argumentacija. Poruka treba biti nekomplikovana, sastojati se od jedne ili dvije rečenice, biti laka za zapamtiti, jer će se koristiti i u komunikaciji s bitnim akterima i u medijima. Ova poruka će biti i sastavni dio propagandnih i komunikacijskih materijala i prepoznatljiv dio kampanje. Korisno je da se zagovaračka poruka formuliše na efektan način koji će problem prikazati kroz ljudsko iskustvo s kojim će se obični građani moći identifikovati ili razviti empatiju.

Korisno je da se zagovaračka poruka formuliše na efektan način koji će problem prikazati kroz ljudsko iskustvo s kojim će se obični građani moći identifikovati ili razviti empatiju.

✓ Mobilizacija javnosti

Svaki zagovarački plan treba da sadrži i plan za mobilizaciju javnosti. U skladu s odabranim problemom, može biti korisno da se uključi i aktivira **opća populacija**, što se može učiniti dobrom informativnom i medijskom kampanjom, jakom i emocionalnom zagovaračkom porukom koja pokreće emocionalni odgovor kod ljudi, motivisanjem i inspirisanjem javnosti.

Ponekad će biti korisnije da mobilizujete **stručnu javnost**, profesionalna udruženja, akademsku zajednicu, glas eksperata koji će progovoriti u ime grupe za koju zagovarate pozitivne promjene.

Uključivanje poznatih osoba i **osoba koje su omiljene u javnosti**, tzv. influensera, može imati velikog uticaja na mobilizaciju javnosti i promjenu mišljenja i stavova.

Uključivanje javnosti može se odnositi i na uključivanje **osoba na javnim funkcijama, institucija, organizacija, agencija**, koje će širiti zagovaračku poruku i podržavati zagovaranu promjenu.

Javnost se može mobilisati i putem potpisivanja peticije, protesta ili kroz neke simbolične akcije podrške.

✓ Uloga zagovarača

Zagovaračka uloga, koju realizacijom zagovaračkog procesa preuzima organizacija civilnog društva, nije laka i podrazumijeva rad na više frontova, s više strategija i rijetko kada će organizacija imati na raspolaganju sve potrebne resurse za ugodnu realizaciju kampanje koja ne opterećuje tim. Ovo je realnost organizacija civilnog društva u BiH, ali nije prepreka za uspješno zagovaranje. Prilikom zagovaračkih kampanja organizacije sa zagovaračkom ulogom postaju snažno izložene u javnosti i može se desiti da trpe i određene posljedice takvog djelovanja.

Ovi rizici moraju biti razmatrani prilikom planiranja zagovaračkih aktivnosti i, kao i uvijek, trebaju za vodeću ideju imati svoju misiju i najbolji interes svojih korisnika i grupa za čija se prava zalažu.

Tokom zagovaračkog procesa organizacija progovara u ime određene grupe ljudi koja je pogođena određenim problemom, predstavlja taj problem javnosti na jasan način, istražuje i analizira njegove uzroke i posljedice, ostvaruje komunikaciju s najrazličitijim akterima na planski i odgovarajući način, poštuje zakone, procedure i etičke kodekse, poštuje prava svih, pregovara i motivira, i, što je najvažnije, poziva na odgovornost i predlaže funkcionalna rješenja.

Uloga zagovarača, upravo zbog navedenih rizika, može biti i **kontrola štete**. Zagovarači trebaju voditi računa da se ovi rizici dobro procijene u pripremnoj fazi zagovaračke inicijative i da se pripreme odgovori na njih. Naprimjer, ukoliko se organizacija plaši da bi iznošenjem nekog problema i traženjem rješenja mogla biti na neki način kažnjena od nekog aktera kojeg pozivaju na odgovornost, dobro je u inicijativi planirati što značajniju mobilizaciju javnosti jer se u tom slučaju i građani stavljaju u zaštitu organizacije. Može se desiti također da se i određene informacije loše predstave u javnosti, ili da se problem umanjuje, posebno ako ne pogađa veliki broj ljudi. U tom slučaju dobro je u predstavljanju problema koristiti se procentima umjesto brojevima slučajeva, naprimjer, kada govorimo o žrtvama trgovine ljudima, ili problem objasniti sa stanovišta rizika za opću populaciju ili posljedica koje ima za žrtve.

Također, u komunikaciji i lobiranju kod pripadnika političkih stranaka, dobro je vezati svoje aktivnosti za pojedince iz političke partije čiju podršku trebamo, ili iste napore usmjeriti na sve ili veći broj političkih aktera koji su bitni za donošenje odluke koja nam je potrebna. Na ovaj način izbjegavamo identifikaciju s određenim političkim opcijama, koja može biti štetna za ono što želimo postići zagovaranjem i blokirati nam proces, ili u javnosti prikazati organizaciju kao politički pristrasnu.

2. Faza implementacije planirane strategije

U ovoj fazi, kako joj i ime sugerira, planovi se provode u djelo definisanim strategijama, uz raspoloživa sredstva i kontinuirano praćenje postignuća i situacije, a u svrhu postizanja definisanog cilja.

Ovo je faza akcije, za koju se unaprijed zna da rijetko bude realizovana tačno po izrađenim planovima. Zagovarački procesi, posebno u zemljama koje još uvijek nemaju zrele i dobro organizovane mehanizme za učešće građana u donošenju odluka, kakva je i BiH, najčešće se odvijaju uz određene teškoće, zastoje pa čak i opstrukcije.

U tom smislu, važno je da organizacija ili grupa organizacija **ima jaku motivaciju i jak osjećaj odgovornosti** prema ciljnoj grupi u čije ime zagovara promjene, strpljenje i vještine za korigovanje i prilagođavanje planova. Iako će ponekad biti potrebno da se planovi mijenjaju, ove promjene moraju biti dobro promišljene, **ne treba ih praviti u afektu ili u trenucima koji za to nisu odgovarajući**. Aktivnosti izmjene plana su timski posao, koji ima za cilj da se aktivnosti ne udalje od cilja i da se prevaziđu nastale poteškoće.

Važno je da organizacija, ili grupa organizacija, **ima jaku motivaciju i jak osjećaj odgovornosti** prema ciljnoj grupi u čije ime zagovara promjene, strpljenje i vještine za korigovanje i prilagođavanje planova.

Trajanje zagovaračkih kampanja zavisi od postavljenog cilja. Kampanje koje imaju za cilj promjene u zakonodavstvu ili izrade javnih politika mogu trajati i godinama. U ovim procesima je važno ne odustajati, mobilisati što veći broj saveznika i kontinuirano realizovati aktivnosti koje imaju za cilj informisanje javnosti, pozivanje na odgovornost, prezentovanje problema u realnom vremenu s njegovim posljedicama, lobiranje, kao i praćenje svih aktivnosti koje su u vezi s procesom.

S druge strane, ako se dobro odabere trenutak, pripremi rješenje problema na način da ga je moguće brzo primijeniti i odaberu adekvatni kanali do donositelja odluka, kampanje mogu biti efikasne već za nekoliko mjeseci ili kraće.

Određene zagovaračke aktivnosti koje su vezane za ad hoc događaje, incidente ili potrebu za hitnom reakcijom, mogu dati i trenutne rezultate, i oni obično traže mobilizaciju velikog broja ljudi ili pažnju medija.

3. Javna odgovornost

Za sve vrste zagovaračkih kampanja važi da u svojoj implementaciji budu transparentne, zakonske i etične, te da služe kao primjer drugima i inspirišu građane ili neke specifične grupe u populaciji da o svojim problemima govore i za njih traže rješenja, kao i da izražavaju svoje mišljenje o kreiranju javnih politika i usluga.

Zagovaranje je uvijek povezano s javnom odgovornošću koja se podjednako odnosi na zagovarače kao i na one prema kojima je zagovaranje usmjereno. Važno je da se ovi principi poštuju u pripremi, u realizaciji, ali i po završetku zagovaračkih procesa, u smislu informisanja interesnih grupa i javnosti, bilo da su oni bili uspješni, djelomično uspješni ili neuspješni.

Prilikom ovih kampanja uvijek je važno i naglasiti i precizirati koje su to tačke spoticanja, koje su odbile da preuzmu odgovornost u rješavanju određenog javnog problema. Važno je također i biti otvoren u saradnji sa svima onima koji žele dati svoj doprinos rješavanju problema za koji se zagovara, i da se konstantno podstiče i promovise što šire učešće građana.

Važno je također i biti otvoren u saradnji sa svima onima koji žele dati svoj doprinos rješavanju problema za koji se zagovara, i da se konstantno podstiče i promovise što šire učešće građana.

4. Institucionalno jačanje

Svaka aktivnost, osim rezultata, ostavlja iza sebe i iskustvo. Iskustva u realizaciji zagovaračkih kampanja mogu osvijetliti mnoge strane organizacije civilnog društva, njene kapacitete i njeno djelovanje, koji ranije možda nisu bili toliko vidljivi. Ovdje mislimo i na dobre strane i kapacitete, ali i na nedostatak određenih kapaciteta. Iskustvo može pokazati da u organizaciji treba jačati kapacitete za medijsko predstavljanje i komunikaciju s javnošću, naprimjer. Također, iskustvo može pokazati da organizacija ima daleko veću

podršku javnosti ili broj simpatizera nego što je ranije vjerovala. Sve ove pokazatelje treba staviti u funkciju razvoja i očuvanja kapaciteta organizacije u budućnosti.

Iako je teško postići da svaka organizacija ima sve potrebne kapacitete u smislu materijalnih i ljudskih resursa, uvijek je dobro osvijestiti svoja ograničenja i resurse, kako bi se realnije planirale buduće aktivnosti. Nedostatak određenih kapaciteta može se nadomjestiti saradnjom s drugima, učešćem i korištenjem resursa mreža organizacija civilnog društva, ili na neki drugi način. S druge strane, vaše resurse možete ponuditi drugima koji započinju slične procese, jačajući međusobne odnose i saradnju, a time i snagu civilnog društva u BiH.

Institucionalno jačanje se dešava i na strani javnih institucija i organizacija, koje provode, usavršavaju i preuzimaju odgovornost za konsultacije s građanima i organizacijama civilnog društva, kao i za participativno planiranje i realizovanje javnih politika. Ovo je proces koji čak i kada je odlično normativno isplaniran i uređen, zahtijeva određeni nivo svijesti, kulturu komunikacije i posvećenost u svojoj realizaciji, da bi bio smislen, uspješan i realizovan na opće dobro.

Zagovaračke kampanje i uloga medija

Ulogu medija u društvu danas ne treba posebno objašnjavati, jer je ona evidentna i izuzetno velika. Mediji mogu u vrlo kratkom roku prenijeti poruke velikom broju ljudi i oblikovati javno mišljenje u skladu s tim porukama. Zato je izuzetno važno ispravno i efikasno koristiti moć medija i od medija napraviti svoje saveznike i pomagače, posebno u procesima podizanja javne svijesti o nekom problemu i mogućim rješenjima tog problema. U zagovaračkim procesima mediji imaju posebnu ulogu u postizanju transparentnosti procesa i mobilizaciji javnosti u smislu podrške i učešća u aktivnostima zagovaračkog plana, kao i u pozivanju na odgovornost prema građanima onih koji donose odluke.

Organizacije civilnog društva uglavnom već imaju razvijenu saradnju s medijima, ali je od posebne važnosti biti dobro pripremljen za odnose s javnošću i medijima tokom zagovaračkih kampanja, koje imaju javno djelovanje u svojoj suštini. Iz tog razloga, u sklopu izrade zagovaračkih kampanja dobro je izraditi i poseban plan medijskog djelovanja, kako smo već i sugerisali u poglavlju koje se bavilo izradom zagovaračke strategije.

Organizacije civilnog društva uglavnom već imaju razvijenu saradnju s medijima, ali je od posebne važnosti biti dobro pripremljen za odnose s javnošću i medijima tokom zagovaračkih kampanja.

Organizacije koje u svom timu imaju osobe za odnose s javnošću već imaju značajan resurs za realizaciju ovih kampanja, ali ukoliko nemaju zaposlenu takvu osobu, dobro je da se prilikom kreiranja kampanje odredi osoba ili osobe koje će komunicirati s medijima i baviti se aktivnostima medijskog predstavljanja i djelovanja. Ove osobe moraju dobro vladati problematikom koja se rješava, biti dobro pripremljene i vješte, i biti stalno u toku s promjenama, postignućima i poteškoćama koje se mogu javljati tokom realizacije zagovaračke kampanje.

Ukoliko to mogućnosti organizacije dozvoljavaju, dobro je ovaj posao povjeriti **profesionalnim agencijama**, a svakako treba istražiti i mogućnosti ovih agencija da se i same pro bono uključe u kampanju svojim besplatnim profesionalnim doprinosom. Saradnja s agencijama također može biti izazovna i zahtijeva značajnu uključenost osoba iz organizacije i dobru komunikaciju s agencijom. Vrlo je bitno da sva rješenja koja agencija ponudi u smislu medijskih sadržaja, vizuelnih rješenja budu dobro testirana i usklađena s ciljevima kampanje, etikom i misijom organizacije, a posebno sa smjernicama za rad s posebno osjetljivim grupama, kakva je, naprimjer, i grupa žrtava trgovine ljudima ili grupa žrtava nasilja.

Dobra komunikacija i korištenje medija, kao i odnosi s javnošću, često mogu biti presudni za uspjeh zagovaračke kampanje.

U saradnji s medijima, važno je imati na umu nekoliko korisnih savjeta:

- ✓ pažljivo izaberite informacije koje želite poslati u javnost i prilagodite jezik i stil kojim se obraćate kako bi bio svima razumljiv, koristite brojeve, procenete, upoređujte brojeve, objašnjavajte posljedice;
- ✓ šalžite informacije samo kad imate zaista nešto važno reći, ne zatrpavajte novinare nejasnim ili nevažnim materijalima;
- ✓ uspostavite dobre odnose s predstavnicima medija, novinarima koji prate teme kojima se bavite, kreirajte što detaljniju i ažurniju listu medija s kontakt-detaljima i po mogućnosti direktnim kontaktima novinara;
- ✓ prilikom gostovanja na televiziji i radiju, ili tokom intervjua budite fokusirani i dobro pripremljeni;
- ✓ naglasite posljedice problema na građane, naprimjer, da svako može postati žrtva trgovine ljudima;
- ✓ kreirajte vlastite sadržaje i ponudite ih medijima;
- ✓ razmotrite koje aktivnosti privlače pažnju medija i ugradite ih u svoju strategiju komunikacije (pres-konferencija, saopćenje, protest, simbolična akcija);
- ✓ poštujujte dogovore s medijima, dostavite kredibilne informacije i budite im na raspolaganju.

Plan komunikacije i komunikacijski kanali

Komunikacija je neizbježan dio svih ljudskih aktivnosti i poduhvata, i osnovni je instrument društvenog djelovanja čovjeka. U literaturi se navode četiri različite funkcije komunikacije, koje će nam pomoći da razlučimo i zahtjeve za komunikacijom u našim zagovaračkim kampanjama i aktivnostima:

- ekspresivna funkcija: ljudi je sami stvaraju i prepoznaju;
- društvena funkcija: stvaranje osjećaja zajednice;
- informativna funkcija: dijeljenje informacija radi povećanja znanja;
- funkcija aktiviranja: ljudi komuniciraju kako bi aktivirali i pokrenuli jedni druge, zajednički djelovali, mijenjali svoju okolinu i poboljšali situaciju sebi i drugima²³.

Sve ove funkcije komunikacije su važne i trebaju biti ispunjene u procesima javnog zagovaranja za rješavanje određenog problema, i jasno se vidi da je dobra komunikacija, koja ispunjava sve svoje funkcije, osnov za postizanje pozitivnih promjena i u javnim politikama, posebno svojim kontrolnim funkcijama aktiviranja javnosti.

²³ Komunikacijske strategije neprofitnih organizacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, magistarski rad, Anišić Martina, 2018

Komunikacijski plan, u pisanoj i strukturiranoj formi, sadrži komunikacijske postupke, koji će, uz definisane rokove, aktere i sredstva, dovesti do postizanja komunikacijskih ciljeva.

Plan komunikacije je dobro razraditi u odnosu na identifikovane aktere ili grupe aktera. Njih smo identifikovali u početnoj fazi kreiranja zagovaračke kampanje i analize problema.

Sa svima njima je potrebno ostvariti komunikaciju tokom zagovaračke kampanje, a ta komunikacija mora biti prilagođena njihovoj moći, ulozi i uspostavljena odgovarajućim kanalima komunikacije.

Komunikacija mora biti prilagođena moći i ulozi različitih važnih aktera i uspostavljena odgovarajućim kanalima komunikacije.

Komunikacija s određenim akterima, kakvi su, naprimjer, donositelji odluka grupisani u institucije, ministarstva ili zvanična vladina tijela, **već je propisana** i ima zvanične i standardizovane kanale i načine na koje se ostvaruje, sa zakonski ustanovljenim procesnim tačkama za komunikaciju, i ove forme se moraju poštovati.

S druge strane, komunikacija s javnošću ostavlja mnogo više prostora za **kreativnost i primjenu različitih kanala i sredstava**.

✓ Određivanje cilja komunikacije

Cilj komunikacije određujete u odnosu na aktere s kojima želite komunicirati. U tom smislu razmišljat ćete o najadekvatnijim formama za komunikaciju s:

- **interesnom grupom** (ova komunikacija ima za cilj da prikupi informacije o problemu i idejama za njegovo rješenje, od onih koje problem najviše pogađa, a može da se odvija kroz direktne konsultacije, razgovore, ankete, okrugle stolove i forume itd.; ova komunikacija također treba da se odvija tokom cijele zagovaračke aktivnosti kako bi interesne grupe mogle pratiti postignuća, rezultate i dešavanja);

- **nadležnim tijelima, institucijama i organima** (ona ima za cilj da problem ili rješenje predstavi, argumentuje, da motiviše i pozove na odgovornost, služi u lobističke svrhe, da pokrene zvanični proces promjene, da traži podatke i prikupi informacije o trenutnom stanju ili da reaguje na povoljne ili nepovoljne aktivnosti ili planove; ova komunikacija se odvija obično službenim kanalima i propisanim putevima, a može biti i indirektna, preko pozivanja na odgovornost i djelovanja putem medija ili društvenih mreža);

- **drugim organizacijama i zainteresovanim grupama** i pojedincima (cilj ove komunikacije je da pozove na saradnju, motiviše, angažuje, pojasni problem i upozna ih s planiranim ciljevima zagovaranja; da analizira i potencijalno angažuje resurse drugih, dogovori oblike saradnje, komunicira tok aktivnosti; da se realizuje kroz medije, mreže organizacija, newslettere, obavještenja);

- **medijima i javnošću** (cilj ove komunikacije je transparentnost i informisanje javnosti o ciljevima i toku zagovaračke akcije; da podigne nivo javne svijesti i informisanosti o problemu, njegovim uzrocima i posljedicama i mogućim rješenjima; da mobilise javnost u smislu podrške ili aktivizma; da prikupi mišljenja, stavove, komentare, sugestije i reakcije javnosti na neke ili sve aktivnosti koje se organizuju).

U skladu s ciljevima komunikacije, biraju se i sadržaji, kanali i modaliteti za komunikaciju, neki komunikacijski elementi, koje obično ima svaka organizovana zagovaračka kampanja, mogu se koristiti u komunikaciji sa svim navedenim grupama.

✓ Komunikacijski kanali

Zagovaračka poruka

Kao što smo već i naveli, zagovaračka poruka je jedan od najvažnijih elemenata u organizaciji i realizaciji zagovaračkih strategija. Ona će se najčešće definisati u fazi određivanja cilja zagovaračke inicijative, ali će ponekad biti potrebno da je doradimo na način koji odgovara jasnom i efikasnom komuniciranju s javnošću. Za zagovaračku poruku je važno:

- poruka koja se najčešće ponavlja i koju želimo da svi čuju i zapamte;
- sadrži informaciju koju želite da svi znaju i koja je vaša najvažnija argumentacija;
- treba biti jednostavna i kratka;
- treba problem ili promjenu koju zagovarate formulisati na efektan način koji će problem prikazati kroz ljudsko iskustvo s kojim će se građani moći identifikovati ili razviti empatiju.

Korisno je da se zagovaračka poruka formuliše na efektan način koji će problem prikazati kroz ljudsko iskustvo s kojim će se obični građani moći identifikovati ili razviti empatiju.

Vizuelni identitet

Vizuelni identitet je lice kampanje koje u simboličkom smislu treba predstavljati i simbolizirati njen cilj. On se sastoji obično od znaka (loga), imena, slogana ili zagovaračke poruke, hashtaga, ima usklađene motive i boje, font. Svi ovi definisani elementi se tada koriste u kreiranju memoranduma, promotivnih materijala u vidu letaka, naljepnica, brošura, bilborda, banera, promotivnih majica, kačketa, bedževa, torbi i slično, web-stranice ili vizuala za društvene mreže. Mogu se kreirati i animirani baneri, gifovi ili videomaterijali, koji su posebno efikasni jer pokretom privlače više pažnje.

Vizuelni identitet je lice kampanje koje u simboličkom smislu treba predstavljati i simbolizirati njen cilj. On se sastoji obično od znaka (loga), imena, slogana ili zagovaračke poruke, hashtaga.

Zagovaračka kampanja, ukoliko je tako zamišljeno, može imati i svoju vlastitu web-stranicu, što se svakako preporučuje, pogotovo za kampanje koje će duže trajati. Ovo je korisno i zbog preglednosti plasiranih materijala, jer se na zvničnoj stranici organizacije (zagovarača) nalaze i brojni drugi sadržaji, koji mogu skrenuti pažnju sa same kampanje. Web-stranica treba da sadrži i poveznice na društvene mreže koje planirate koristiti u zagovaračke svrhe.

Odabir kanala komunikacije

Odbir adekvatnog kanala komunikacije presudno će uticati na efikasno prenošenje poruka i informacija do ciljne grupe i uspostavljanje efikasne komunikacije. Već smo napomenuli da komunikacija sa zvaničnim institucijama teče putem uspostavljenih i formaliziranih kanala, obično putem slanja dopisa, zahtjeva, obavještenja, dostavljanja materijala putem protokola, pošte ili elektronske pošte.

Komunikacijski kanali za komunikaciju s medijima i javnošću mogu biti saopćenja, pres-konferencije, intervjui, blogovi, leci, brošure, tekstovi u štampanim i elektronskim medijima i na portalima, televizijski i radijski prilozi i gostovanja, objave na društvenim mrežama, e-mail liste, newletteri, otvorena pisma i slično. Radi što boljeg korištenja komunikacijskih kanala, reći ćemo nešto više o njima.

Konferencije za medije (pres-konferencije)

Pres-konferencija se saziva samo u situacijama u kojima imate **važne informacije** koje želite da prenese veći broj medija, uz mogućnost komunikacije kroz pitanja i odgovore. Vrlo je bitno dobro se pripremiti za pres-konferenciju i optimalno iskoristiti vrijeme. Ukoliko je vaše izlaganje previše dugo i detaljno, opterećeno stručnim i komplikovanim formulacijama koje novinari ne razumiju u potpunosti, to će se osjetiti i u njihovom izvještavanju s konferencije. Na pres-konferenciju pozovite novinare u razumno vrijeme, prije podne ili oko podneva, kako bi imali vremena da pripreme vijest za plasiranje istog dana.

Obavijestite ih o održavanju pres-konferencije dovoljno unaprijed, a pred sam dan pošaljite i podsjetnik na događaj. Uz poziv, ili na samoj konferenciji, dostavite novinarima sažetak za medije (press release) koji će sadržati sažetak sadržaja koji prezentujete na konferenciji. Ovaj sažetak napravite na jednoj stranici, maksimalno jednoj i po, s najbitnijim informacijama. Dobro je da na pres-konferenciju pozovete i nekog eksperta, posebno zainteresovanu osobu ili poznatu osobu koja podržava vašu zagovaračku kampanju.

Trudite se da na pitanja novinara odgovarate što kraće i jasnije, a ukoliko nemate odgovor na pitanje u tom trenutku, obavezite se da taj odgovor dostavite i ispunite tu obavezu.

Prije zakazivanja pres-konferencije provjerite da li su u isto vrijeme već zakazani neki događaji, koji mogu biti od veće važnosti novinarima. Na pres-konferenciji možete poslužiti novinarima osvježenje i ponuditi i promotivne materijale ukoliko ih imate. Ponekad je efektno da dio pres-konferencije bude i neki performans, simbolična akcija, izložba ili slično, a pres-konferenciju možete organizovati u svom prostoru, u nekom od javnih prostora gdje se one obično organizuju ili negdje na terenu ili lokaciji koja je bitna za sam sadržaj koji prezentujete.

Izveštaj za medije (press release) treba da sadrži sve vizuale vaše kampanje i detalje za kontakt s određenom osobom za kontakt. Ovaj sažetak se dijeli odštampan svim prisutnima na pres-konferenciji, a nakon nje mailom svim redakcijama i novinarima, i onima koji su došli i onima koji nisu. Izbjegavajte davanje izjava novinarima prije pres-konferencije ili događaja na koji ste ih pozvali, kako bi oni ostali do kraja i dobili sve informacije koje su pripremljene za njih ili ispratili cijeli događaj.

Poziv za medije

Poziv za medije upućujete na kontakte iz svoje liste medija, kada organizujete neki događaj koji želite da mediji zabilježe ili da učestvuju na njemu. Ovaj poziv treba da sadrži kratku informaciju o formi događaja (okrugli sto, javna debata, prezentacija istraživanja, konferencija ili seminar, festival, manifestacija, kulturni događaj, performans, protest ili nešto drugo), i zbog čega je važno da dođu i izvještavaju o njemu. Jasno navedite mjesto, vrijeme, učesnike i trajanje, kao i satnicu, događaja. Poziv za medije uputite na vrijeme, a dan pred sam događaj ga ponovite ili provjerite telefonom ko od medija planira da dođe. Budite kreativni i kratko ali domišljato s nekoliko riječi ih zainteresujte da dođu i isprate vaš događaj.

Pisani informativni materijali (brošure, letci, članci u štampanim medijima)

Pisani materijali mogu da se izrađuju u različitim formatima. Letci sadrže kratke i jezgrovite zagovaračke poruke s najbitnijim informacijama koje se tiču problema koji želimo riješiti. Brošure na malo opširniji način elaboriraju problem, njegove uzroke i posljedice i moguća rješenja. Letci i brošure također trebaju imati zanimljiv dizajn i grafičke sadržaje u vidu fotografija, grafikona ili simbola koji sami za sebe predstavljaju dodatne informacije. Distribucija ovih materijala se vrši ciljanoj publici na događajima, pres-konferencijama, na javnim mjestima, posebnim pošiljkama akterima za koje želimo da se upoznaju s njihovim sadržajem i sl.

Članci u štampanim medijima ili na portalima mogu da se plasiraju kao plaćeni sadržaji ili kao sadržaji koje prati i želi da plasira određeni medij. Članci prezentuju problem i njegova rješenja, zagovaračke aktere, lociraju odgovornost za promjenu i pozivaju na akciju i rješavanje identifikovanog problema. Članci također treba da sadrže i podatke (kvantitativne i kvalitativne) koji ilustruju uzroke ili posljedice problema, izjave i stavove interesnih strana, i da budu pisani jednostavnim i razumljivim jezikom, na interesantan način. Slični sadržaji mogu se objavljivati na web-stranicama zagovarača ili posebnoj web-stranici kampanje, kao blog sadržaji.

Gostovanja na televiziji i radiju

Tokom zagovaračkih kampanja poželjno je, i uobičajeno, da se i televizijske i radiostanice zainteresuju za zagovaračku kampanju, i da vam ponude vrijeme u svojim programima da je predstavite i objasnite.

TV i radijske kuće su često zainteresovane za ovakve sadržaje kako bi popunile i obogatile svoj program. Također, sami zagovarači mogu ponuditi svoje gostovanje ili čak platiti emittersko vrijeme, ukoliko se radi o izuzetno gledanoj televiziji ili slušanom radiju, čime će se obezbijediti informisanje velikog broja ljudi. Za ova gostovanja je potrebno da se dobro pripremite ili da gostuje osoba koja je profesionalni PR stručnjak. Poželjno je ponijeti i vizuelne i promotivne materijale u elektronskom obliku, kako bi se i oni eventualno mogli prikazati u montaži ili pozadini. Nije neobično niti neprofesionalno ponijeti podsjetnik ili papir s nekim podacima ili informacijama koje ne želimo pogrešno prenijeti i tim bilješkama služiti se tokom razgovora i gostovanja. Koncentrišite se da kažete ono najbitnije i da se prije gostovanja s voditeljem emisije ili novinarom dogovorite o toku razgovora i pitanjima. Ova gostovanja moguće je kasnije i dijeliti putem društvenih mreža, iz arhive medija ili u formi snimka.

Infografike su relativno nov komunikacijski kanal, koji odgovara na donekle izmijenjene komunikacijske navike vaše publike i javnosti, koja želi da do informacija dođe na što jednostavniji, kraći i slikovitiji način. Infografike se mogu izrađivati u aplikacijama koje su vam dostupne na internetu, a možete njihovu izradu povjeriti i profesionalcima u grafičkom dizajnu ili PRu. Osobama koje budu izrađivale vaše infografike obezbijedite tačne podatke, vizuale vaše kampanje, i dobro je upoznajte s ciljem vašeg komuniciranja i problemom koji obrađujete. Infografika mora bit pregledna i upečatljiva, s interesantnim izgledom koji će učiniti da se ljudi zainteresuju i za njen sadržaj.

U novije vrijeme koriste se i posebni slikovni sadržaji u obliku mimova (meme - komunikacijski format koji se najčešće sastoji od fotografije ili crteža ili GIF-a, s tekstem humorističnog ili satiričnog karaktera i širi se virtuelno). Možete ih prevesti, titlati i upotrijebiti u vašoj kampanji, postaviti na svoj YouTube kanal ili dijeliti mrežama.

Videoformati

Videoformati mogu biti izuzetno korisni u zagovaračkim kampanjama, a izrađuju se u obliku spotova, animacije, reportaže, izjave podrške poznatih osoba, kratkih intervjuua, vox populi anketa i slično. Lako ih je dijeliti putem društvenih mreža, možete ih prikazivati na događajima ili pres-konferenciji, ponuditi elektronskim medijima ili platiti im vrijeme za prezentaciju vaših videomaterijala. Proizvodnju videosadržaja najbolje je povjeriti profesionalcima, ali ako nemate sredstva za njihovo angažovanje, potražite nekog vještog saveznika ili člana tima koji će na najbolji način izraditi videomaterijal i pripremiti ga za korištenje. Najčešće se videosadržaji postavljaju na YouTube i dijele putem te platforme linkovima.

Peticija

Vrlo efektan i koristan način da ostvarite komunikaciju s javnošću koja podržava vašu ideju i zagovarački cilj jeste i potpisivanje peticije. Uspostavljanjem platforme i obezbjeđivanjem adekvatnih informacija, vi zapravo tražite podršku javnosti koja u isto vrijeme postaje i vaš zagovarački instrument. Peticije se mogu potpisivati lično, pozivanjem građana na određeno frekventno mjesto, na kojem određeno vrijeme peticija treba biti dostupna, kako bi što veći broj ljudi imao priliku da je potpiše. U posljednje vrijeme popularne su i online peticije, koje se lako kreiraju na platformama kao što su www.onlinepeticija.com, change.org i slične. Kvalitetne online platforme za peticiju nude i opciju da se podijele na društvenim mrežama onih koji ih potpišu, pa se tako širi i promoviše i sama peticija, kako bi dosegla što veći broj ljudi. Peticija se može i uručiti onima kojima se obraća i pretvoriti u zagovarački događaj koji često privlači i dosta medijske pažnje. Za potpisivanje peticije potrebno je vrijeme od najmanje mjesec dana i kontinuiran rad na njenoj promociji.

Otvoreno pismo i saopćenje za javnost

Otvoreno pismo je dosta brz komunikacijski alat koji može, ukoliko se sačini i plasira na efektan način, imati i vrlo brze rezultate. Otvoreno pismo se obično naslovljava na neku određenu osobu ili instituciju, koja ima najveću nadležnost za rješenje problema za koje zagovaramo. Iako je naslovljeno tako, otvoreno pismo se upućuje i svim relevantnim subjektima, institucijama, medijima i objavljuje na komunikacijskim kanalima autora te se obraća najširoj javnosti. Otvoreno pismo sadrži sažet i jezgrovit opis problema, jasan i konkretan zahtjev koji problem ublažava ili rješava, a nije loše postaviti i zahtjev u vidu roka za rješavanje problema. Otvoreno pismo može da potpiše, i stane iza njega, više organizacija, pojedinaca ili mreža organizacija.

Za razliku od otvorenog pisma, saopćenja za javnost nisu upućena ni na jednu posebnu adresu, već se obraćaju najširoj javnosti. Saopćenje za javnost može se koristiti prilikom objavljivanja početka zagovaračke kampanje i informisati javnost o njenim osnovnim elementima. Također, saopćenja se koriste u posebnim situacijama kada se javnosti želi saopćiti neki važan trenutak, u smislu uspjeha, prepreke koju je posebno teško prevazići bez učešća javnosti, nakon postizanja zagovaračkog cilja i sl. Saopćenje za javnost se dostavlja medijima, plasira putem vlastitih komunikacijskih kanala, mreža i sl.

Društvene mreže

Društvene mreže su postale nezaobilazan dio svakog posla i svake aktivnosti koja podrazumijeva komunikaciju s većim brojem ljudi i javnošću. One su postale i sredstvo za postizanje transparentnosti i predstavljanje poduzetih aktivnosti, kao i poteškoća i rezultata u planiranim procesima, edukativne i informativne platforme i kanali komunikacije s najširim spektrom pojedinaca i organizacija. Prema izvještaju „Digital 2022: Global overview report“, iz januara 2022. godine, čak 62,5 % svjetske populacije su korisnici interneta, a 58,4 % svjetske populacije koristi društvene mreže, bilježeći porast od oko 10 % samo u odnosu na 2021. godinu, i s globalnim prosjekom od oko 2,5 sata dnevno korištenja²⁴. Ovi nevjerovatni podaci, koji svake godine bilježe porast, govore o tome kolika je moć društvenih mreža i koliki potencijal predstavljaju za komunikaciju s javnošću.

Što se tiče korištenja društvenih mreža u zagovaračkim kampanjama i aktivnostima, one imaju posebnu ulogu koja treba biti isplanirana i pripremljena, kako bi dala najbolje rezultate. Svaka od društvenih mreža koje se masovno koriste ima svoje specifičnosti u smislu forme, prezentacije sadržaja, stila komunikacije, ciljne grupe, dosega i mogućnosti za dvosmjernu komunikaciju i dijalog. Postoje posebni profesionalci koji se bave prilagođavanjem i plasiranjem sadržaja putem društvenih mreža, ali i kao obični korisnici možemo imati velike koristi od njihove upotrebe u kampanjama, ako imamo bar osnovno znanje o njihovoj upotrebi i specifičnostima.

Facebook je društvena mreža koju u svijetu, ali i u BiH koristi najveći broj ljudi, svi mediji i veliki broj zvaničnih institucija. Ova društvena mreža je ujedno i medij koji omogućava korisnicima da plasiraju sopstveni sadržaj u različitim formama, pa i sadržaje koji se prenose uživo. Za zagovaračke kampanje koje sadrže i kampanje za podizanje svijesti i mobilizaciju javnosti, dobro je formirati posebnu Facebook stranicu koja je posvećena samo toj kampanji. Povećavanje vidljivosti Facebook sadržaja se može realizovati interesantnim i raznovrsnim sadržajem, ekskluzivnim sadržajem, koji je prilagođen ciljnoj grupi. Postoje i mogućnosti da se promocija sadržaja plati i tako značajno poveća vidljivost plasiranog sadržaja. Najveći broj interakcija na Facebooku privlače kraći tekstovi, atraktivne fotografije, Facebook Video, Facebook Live, a platforma omogućava i ankete i kvizove. Promociju vaših sadržaja mogu dijeliti i svi oni koji kampanju podržavaju i identifikuju se kao saveznici u procesu, uključujući tu i medije, druge organizacije, partnere, donatore, institucije, poznate ličnosti, influensere itd. Sadržaj na Facebooku potrebno je učiniti interesantnim, i to može biti rezultat kreativnih sesija vašeg tima ili nekog profesionalnog tima, a on može biti i u formi mima, gifa, infografike, kratkih i efektnih videoporuka i sl.

Ukoliko imate neki važan događaj ili konferenciju za novinare, Facebook vam daje mogućnost prijenosa uživo (Facebook Live), što značajno doprinosi vidljivosti i transparentnosti kampanje, a zabilježeni sadržaj je korisnicima moguće pogledati i kasnije. Za Facebook

²⁴ <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>

Live dovoljan vam je „pametni“ mobilni telefon. Važno je i doziranje sadržaja na Facebook stranici kampanje, kako oni koji je prate ne bi bili zatrpani i time odbijeni i od vaše stranice.

Instagram je platforma koja sustiže Facebook po broju korisnika, i posebno je popularna među mlađom populacijom, tako da pri odabiru društvene mreže treba voditi računa i o ciljnoj grupi kojom se bavi kampanja i koju želite dosegnuti.

Instagram ima skoro sve iste opcije kao i Facebook, te se može koristiti i na sličan način. Posebno izrađene story sadržaje ili druge vizuelne poruke lako se plasiraju putem ove mreže, s opcijama tagovanja, hashtagova, tekstualnog dijela i interakcije s korisnicima koji prate sadržaj. U posljednjih nekoliko godina veliki rast popularnosti bilježi i mreža TikTok, koja se koristi primarno kratkim videosadržajima, i također je popularnija među mlađom populacijom.

Twitter nije toliko raširena društvena mreža u općoj populaciji, iako i ova mreža ima mnogo korisnika, ali je važan jer ga dosta koriste javne ličnosti iz svijeta politike i društveno angažovanih krugova, novinari, kolumnisti, analitičari, međunarodna zajednica, donatori ali i organizacije i institucije.

Tekstualni sadržaj na Twitteru je veoma ograničen, ali se kreiranjem hashtaga kampanje veoma lako prate sve objave i dešavanja koja su objavljena na Twitteru. Tweet (tj. objava na twitteru) može da sadrži oznaku nekoga kome se obraćate, kako bi ta osoba ili institucija automatski vidjela tu objavu i eventualno se uključila u dijalog kroz komentare.

Twitter je dobar za objavljivanje kratkih informacija, vijesti, kriznih situacija, incidenata, a hashtag se kreira za cijelu kampanju i koristi na svim mrežama i informativnim materijalima.

Mediji i borba protiv trgovine ljudima

U saradnji s medijima, organizacije civilnog društva se nerijetko susreću i s problemima, a posebno kada se radi o izvještavanju o posebno osjetljivim grupama i njihovim pravima. Brojne organizacije su se bavile ovim problemom i organizovale edukacije za novinare, kako bi se ublažile posljedice i smanjilo senzacionalističko izvještavanje i povređivanje ljudskih prava osjetljivih grupa, u koje svakako spadaju i žrtve trgovine ljudima. Ovi napori svakako imaju smisla, ali i pozivanje na primjenu novinarskih etičkih i profesionalnih standarda.

Prilikom saradnje s novinarima često ćete biti i u ulozi edukatora koji će novinarima skrenuti pažnju na ispravan način izvještavanja o osjetljivoj grupi ili problemu o kojem govorite. Ovo podrazumijeva da su i organizacije civilnog društva koje organizuju aktivnosti ili govore o osjetljivim grupama jednako edukovane da primjenjuju ove standarde u izvještavanju. Svaka organizacija koja se odluči na zagovaračke aktivnosti i zastupanje neke osjetljive grupe mora biti svjesna specifičnosti koje tu grupu karakterišu i kako se te specifičnosti plasiraju u javnost na način koji neće dodatno iskomplikovati njihovu situaciju ili kršiti njihova prava.

Prilikom saradnje s novinarima često ćete biti i u ulozi edukatora koji će novinarima skrenuti pažnju na ispravan način izvještavanja o osjetljivoj grupi ili problemu o kojem govorite.

Što se tiče zaštite žrtava trgovine ljudima u medijskim izvještajima, skrećemo pažnju na **Smjernice za medije u borbi protiv trgovine ljudima**, koje je izradio Međunarodni centar za razvoj migracione politike, 2017. godine, i koje su prevedene i naš jezik. U ovim smjernicama se jasno definiše i težina ovog izvještavanja: „Izvještavanje o trgovini ljudima je za novinare i urednike jedno od najizazovnijih i najkompleksnijih zadataka koji ih stavlja na etičku kušnju više nego bilo koje drugo novinarsko pisanje. To je novinarska priča u kojoj se pojavljuju zapanjujuće brojke. Žrtve trgovine ljudima spadaju među najugroženije ljude na planeti: 40 miliona ljudi koji žive u raznim vidovima modernog ropstva ili 150 miliona djece prisiljene na rad ili migrantski radnici, kojih je također oko 150 miliona. Milioni – niko ne zna tačan broj – tih ljudi je upleteno u trgovinu ljudima, te pričanje njihove priče zahtijeva obzir i senzitivnost, i to ne samo zbog toga što jezik, prikaz i kontekst u kojem mediji i novinari izvještavaju mogu biti štetni. Oni mogu izazvati mržnju. Mogu ovjekovječiti stereotipe. Mogu prouzrokovati neznanje i nerazumijevanje, odvrćajući pažnju od korijenskih uzroka i onemogućavajući prijeko potrebnu javnu debatu o načinima rješavanja takve krizne situacije.”²⁵

U ovim smjernicama definisani su i osnovni pojmovi koji se odnose na fenomen trgovine ljudima, a koje bi novinar trebao dobro poznavati prije izvještavanja o ovim fenomenima, a oni koji djeluju ekspertski, zagovarački i javno, kao organizacije civilnog društva, ne bi smjeli praviti greške u smislu definisanja osnovnih pojmova.

Važno je i da zagovarači i mediji poznaju i primjenjuju pravila za izvještavanje o maloljetnim osobama u procesu zaštite, na zaštitu privatnosti i dostojanstva. Ovi aspekti su već regulisani i propisima u BiH, iako su brojni slučajevi izvještavanja o djeci u kojima se oni ne primjenjuju dosljedno. Kod izvještavanja o konkretnim slučajevima trgovine ljudima, ovi aspekti ispravnog medijskog izvještavanja imaju i efekte na direktnu sigurnost žrtava i njihovih porodica, te se ne smiju dešavati.

Posebno je važno da medijsko izvještavanje o trgovini ljudima bude etično. U tom smislu Smjernice za medije u borbi protiv trgovine ljudima ističu da su etičke uredničke prakse ključne u izvještavanju o ovom fenomenu i da se moraju poštovati, a one od novinara traže:

- ✓ Tačnost i izvještavanje na osnovu činjenica

Svaka laž je zabranjena, kao i netačne vijesti i neprovjerene informacije.

- ✓ Nezavisnost

Nemojte biti razglas političkih ili ličnih interesa.

- ✓ Nepriistrasnost

Zapamtite da je potrebno ispričati priču iz perspektive svih strana. Posebno dajte glas žrtvama koje su preživjele traumu trgovine ljudima i navedite legitimnu zabrinutost ljudi u zemljama domaćinima (u cilju zaštite žrtava koristite podatke iz istraživanja, psihosocijalnih studija, zapažanja psihoterapeuta i ostalih profesionalaca i slično).

- ✓ Humanost

Novinari ne smiju nikome nanijeti štetu. Svojim izvještavanjem pokažite suosjećajnost. Ukažite na rješenja za fizičku i emotivnu bol i krizu kroz koju žrtve trgovine ljudima prolaze.

²⁵ Smjernice za medije u borbi protiv trgovine ljudima, International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), Beč-Austrija, 2017

✓ **Odgovornost i transparentnost**

Budite odgovorni za svoj rad. Ispravite greške, uvijek se potpišite i budite otvoreni u pogledu metoda koje ste koristili.”²⁶

Ove smjernice nude jasne upute za ispravno istraživanje, intervjuisanje, foto novinarstvo i sve druge aspekte koji u svojoj primjeni dovode do medijskog izvještavanja o fenomenu trgovine ljudima i žrtvama koje je neoštećujuće za žrtve, informativno i humanističko za javnost a korisno za zagovaračke procese i one koji se njima bave.

Korisno je informisati se dodatno i upoznati s najvišim standardima kako ne biste dozvolili da se oni krše u medijskim aktivnostima koje poduzimate ili u kojima učestvujete, a tu vam mogu pomoći i **Kodeks za štampu i online medije BiH, i Etičke smjernice – Načela za etičko izvještavanje o djeci**.

Osnova načela ili principi koji se moraju poštovati kada su djeca u pitanju su:

1. Dignitet i prava djeteta imaju se poštovati u svim okolnostima.
2. U intervjuiranju i izvještavanju o djeci, specijalna pažnja će biti posvećena pravu svakog djeteta na privatnost i povjerljivost, kako bi se čuli njihovi stavovi, kako bi im se omogućilo da učestvuju u odlučivanju o svemu što ih se tiče i kako bi bili zaštićeni od povrede i odmazde, uključujući i mogućnost povrede i odmazde.
3. Najbolji interes svakog djeteta da bude zaštićen je iznad svega, uključujući i zalaganje za dječija prava i promociju dječijih prava.
4. Kod odlučivanja o najboljem interesu djeteta, pravo djeteta da se njegovo mišljenje uzme u obzir bit će u skladu s njegovim godinama i zrelošću.
5. Treba konsultovati djetetove najbliže o mogućim političkim, socijalnim i kulturalnim konsekvencama kod pripreme svakog izvještaja.
6. Ne objavljavati priču koja bi mogla dovesti dijete, njihovu braću ili sestre ili vršnjake pod rizik ako se otkriju identiteti, čak i ako su oni izmijenjeni, sakriveni ili ako nisu objavljeni.

Ostale smjernice se odnose na ispravno intervjuisanje djeteta, dozvole i odobrenja staratelja, sakrivanje identiteta djeteta i zaštitu najboljeg interesa djeteta.

U pripremi medijskih sadržaja u kojima se radi o konkretnim slučajevima trgovine ljudima izuzetno je važna zaštita identiteta djeteta ili punoljetne žrtve.

Sve ove odrednice za medijsko izvještavanje o djeci i posebno osjetljivim grupama važe za novinare i zvanične medije, ali za sve one koji plasiraju u komunikacijskim aktivnostima sadržaje u vezi s osjetljivim grupama, dakle i za organizacije civilnog društva koje provode određene kampanje ili komuniciraju s javnošću u zagovaračke svrhe.

²⁶ Smjernice za medije u borbi protiv trgovine ljudima, International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), Beč-Austrija, 2017

Prilog 1. Međunarodni i domaći zakonski okvir za borbu protiv trgovine ljudima

- Univerzalna povelja o ljudskim pravima
- UN Konvencija o pravima djeteta s Fakultativnim protokolom o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji
- Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom (Palermo protokol)
- Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
- Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima
- Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (Lanzarote konvencija)
- Konvencija o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece
- Konvencija o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada
- Konvencija o najnižoj dobi za zapošljavanje
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za maloljetničko pravosuđe iz 1985. godine (tzv. Pekinška pravila)
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979)
- Konvencija Međunarodne organizacije rada o prinudnom radu broj 29 (1930) i broj 105 (1975)
- Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (1990)
- Konvencija o ropstvu (1926)
- Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse slične ropstvu (1956)
- Direktiva Evropskog parlamenta i Vijeća 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima
- Ustav BiH, Ustav FBiH, Ustav Republike Srpske, Statut Brčko distrikta,
- Krivični zakoni BiH, FBiH, RS i Brčko distrikta
- Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom FBiH, Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela RS, Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine BD
- Zakon o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala FBiH, Zakon o suzbijanju korupcije, organizovanog i najtežnih oblika privrednog kriminala RS
- Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD
- Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS, Zakon o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini
- Porodični zakoni FBiH, RS i Brčko distrikta

- Zakon o azilu BiH
- Zakon o strancima BiH
- Zakon o zabrani diskriminacije BiH
- Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom FBiH, Zakon o socijalnoj zaštiti RS, Zakon o socijalnoj zaštiti BD
- Zakon o dječijoj zaštiti RS, Zakon o dječijoj zaštiti BD
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH, Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH, Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS, Zakon o zdravstvenom osiguranju RS, Zakon o zdravstvenoj zaštiti BD, Zakon o zdravstvenom osiguranju BD

Prilog 2. Izvod iz međunarodnih preporuka i domaćih strategija za borbu protiv trgovine ljudima i rodno zasnovanog nasilja s idejama za moguće zagovaračke kampanje

GRETA preporuke za BiH iz 2018. godine

Preporuke	Moguće zagovaračke aktivnosti
Jačanje monitoring agencija za regrutovanje radnika i privremeni rad, te izrada pregleda pravnog okvira koji ih reguliše, uključujući i razmatranje uvođenja procesa licenciranja	Kampanja za podizanje svijesti o rizicima na polju regrutovanja za rad Pokretanje zagovaračke kampanje za uvođenje licenciranja za agencije koje rade na posredovanju u zapošljavanju
Senzitizacija zvaničnika, a posebno policije, tužilaca i sudija, o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije i o pravima žrtava	Kampanja za podizanje svijesti Zagovaračka kampanja za zvanično usvajanje profesionalnih minimalnih standarda za postupanje sa žrtvama trgovine ljudima
Jačanje napora da se smanji broj rizičnih ponuda za posao putem interneta	Kampanja za podizanje svijesti
Jačanje kapaciteta centara za socijalni rad s ciljem prevencije trgovine djecom i ojačavanje njihove proaktivne uloge u alarmiranju relevantnih aktera o mogućim slučajevima trgovine i eksploatacije	Zagovaračka kampanja na lokalnom nivou za povećanje budžeta centrima za socijalni rad, radi uspostavljanja kvalitetnijeg terenskog rada
Izvođenje procjene rizika prije nego što se djeca vrate u porodice i proširenje prakse hraniteljskih usluga	Zagovaračka kampanja za kreiranje i primjenu pravilnika o procjeni rizika pri vraćanju kući djece žrtava Medijska kampanja za promociju hraniteljstva

<p>Jačanje multidisciplinarnе saradnje u procesu identifikacije žrtava trgovine ljudima, koja uključuje specijalizovane NVO, inspektore rada, socijalne radnike, druge profesionalce, i osigurati im trening o alatima i indikatorima</p>	<p>Kampanja na nivou lokalne zajednice o uspostavljanju Protokola o saradnji za identifikaciju i zaštitu žrtava trgovine ljudima</p>
<p>Osigurati adekvatna sredstva za NVO koje pružaju usluge za zaštitu žrtava trgovine ljudima</p>	<p>Zagovaračka kampanja za trajno osiguravanje 100% finansiranja skloništa za žrtve iz zvaničnih budžeta</p>
<p>Provođenje reintegracije žrtava trgovine ljudima u društvo, uspostavljanjem dugoročnih programa i obezbjeđivanjem sticanja profesionalnih kvalifikacija i pomoć u zapošljavanju</p>	<p>Zagovaranje za uspostavljanje usluge besplatnih obuka i asistencije u zapošljavanju za žrtve trgovine ljudima, prema zavodima za zapošljavanje i resornom ministarstvu</p>
<p>Osiguravanje dugoročnog monitoringa reintegracije djece žrtava trgovine ljudima</p>	<p>Zagovaranje za uspostavljanje obaveznih monitoring procedura procesa reintegracije djece žrtava trgovine ljudima putem centara za socijalni rad, pri ministarstvima socijalne zaštite</p>
<p>Pregled krivičnih i građanskih procedura u vezi s kompenzacijom od strane počinioca krivičnog djela trgovine ljudima s ciljem da se poboljša njihova efektivnost</p>	<p>Zagovaranje sudskim postupkom do realizacije kompenzacije</p> <p>Zagovaranje za izradu tumačenja i primjene zakonskih odredbi u pitanju od strane pravosudnih stručnih tijela</p>
<p>Dopuna kriminalizacije trgovine ljudskim bićima u Republici Srpskoj, uvođenjem termina "služenje" i "ostali oblici seksualne eksploatacije" u listu oblika eksploatacije, dodajući i putem "zloupotrebe moći" kao i putem "davanja i primanja novca ili druge koristi" uz formulaciju "kako bi se dobilo pristajanje osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom".</p>	<p>Zagovaračka kampanja za izmjene i dopune Krivičnog zakona RS</p>

Preporuke UN Komiteta za prava djeteta iz 2019. godine

Preporuka	Moguće zagovaračke aktivnosti
<p>(a) uskladiti odredbe krivičnih zakona u vezi s opsegom seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece, sankcijama i zaštitom djece koja su žrtve takvih djela;</p> <p>(b) uspostaviti pristupačne, povjerljive i djeci prilagođene efikasne kanale za djecu, njihove porodice i osoblje koje radi s djecom za prijavljivanje slučajeva seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja;</p> <p>(c) obezbijediti specijalizovanu podršku za djecu koja su žrtve seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, uključujući psihološko savjetovanje, rehabilitaciju i pomoć u integraciji u društvo, podsticanje sudova da iskoriste međuagencijsko rješenje za pribavljanje iskaza od djece, koje je prilagođeno djeci;</p> <p>(d) osigurati da državno savjetodavno tijelo za seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece efikasno koordinira radnje koje se poduzimaju na svim nivoima vlasti radi zaštite djece od materijala koji sadrže seksualno zlostavljanje djece i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja.</p>	<p>Zagovaračke kampanje za izmjene i dopune krivičnih zakona na nivou entiteta i kantona</p> <p>Zagovaračka kampanja za obezbjeđivanje trajnog finansiranja SOS linije Plavi telefon, za djecu koja trpe sve oblike nasilja</p> <p>Zagovaračka kampanja za uspostavljanje savjetodavnog tijela na nivou države ili entiteta</p>
<p>Komitet poziva državu potpisnicu da u saradnji s organizacijama civilnog društva i vođama romskih zajednica poveća svijest o štetnim posljedicama koje dječiji brakovi ostavljaju na djecu, naročito u romskoj populaciji.</p>	<p>Kampanje za podizanje svijesti</p>
<p>a) usvojiti i provesti Nacrt zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u građanskim stvarima Bosne i Hercegovine i izjednačiti procedure u vezi s odvođenjem i otmicom djece u skladu s Haškom konvencijom od 25. oktobra 1980. o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece;</p> <p>(b) razmotriti ratifikaciju Haške konvencije od 19. oktobra 1996. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i saradnji u materiji roditeljske odgovornosti i mjera za zaštitu djece;</p>	<p>Zagovaračka kampanja za razmatranje i pristupanje BiH ratifikaciji Haške konvencije o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece</p>

<p>(c) izbjegavati sve oblike pritvora za tražioce azila i migrante mlađe od 18 godina i porodice s djecom i razmotriti sve moguće alternative pritvoru;</p> <p>(d) obezbijediti dovoljne kadrovske, tehničke i finansijske resurse za povećanje kapaciteta i unapređenje uslova u centrima za prihvata kojima upravljaju organi vlasti da bi se smjestila djeca migranti i tražioci azila, uključujući djecu bez pratnje i osigurati da usluge koje pružaju prihvatni centri budu po mjeri djeteta i prilagođene dobi djece;</p> <p>(e) redovno pratiti zdravstvene i higijenske uslove u prihvatnim centrima i objektima ili mjestima gdje se vrši smještaj djece tražilaca azila i djece migranata i obezbijediti pružanje usluga primarne i sekundarne zdravstvene zaštite;</p> <p>(f) izraditi kampanje za borbu protiv govora mržnje protiv tražilaca azila i izbjeglica, a naročito djece, i osigurati istragu, gonjenje i sankcionisanje počinitelja.</p>	<p>Zagovaračka kampanja za unapređenje tretmana djece i porodica s djecom koji traže azil s alternativama pritvoru</p> <p>Kampanja za podizanje svijesti za borbu protiv govora mržnje</p>
<p>a) obezbijediti alternativne prilike za djecu u uličnim situacijama, uključujući stručno osposobljavanje i zapošljavanje, kao i reintegraciju u porodicu ili alternativno zbrinjavanje, na osnovu najboljeg interesa djeteta;</p> <p>(b) pružiti adekvatnu finansijsku podršku dnevnim centrima za djecu koja rade na ulici kako bi se zagarantovala održivost aktivnosti tih centara;</p> <p>(c) pružiti potrebnu podršku organizacijama civilnog društva za podizanje svijesti o pravima djece koja žive i rade na ulici i za olakšavanje učešća djece u izradi planova i programa namijenjenih njihovoj zaštiti.</p>	<p>Zagovaračke kampanje na općinskim ili kantonalnim nivoima za uspostavljanje Protokola za zaštitu djece na ulici</p> <p>Zagovaračke kampanje za adekvatno i kontinuirano odvajanje budžetskih sredstava na lokalnom ili višim nivoima za dnevne centre za djecu koja rade na ulici</p>
<p>a) procijeniti ostvareni napredak i utvrditi nedostatke u provođenju Akcionog plana suprotstavljanja trgovini ljudima na nivou države (2016-2019.) i izraditi i provesti plan za naredni period s dovoljnim budžetom;</p> <p>(b) osigurati da centri za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske i druge institucije na nivou države, distrikta i kantona, provedu edukaciju za sudije i tužioce o strogoj primjeni krivičnih zakona i najboljem interesu djeteta u pravnom postupku u slučaju trgovine, prisilnog prosjačenja i prisilnog braka djece, da bi se osiguralo da počinioci takvih krivičnih djela budu krivično gonjeni i adekvatno kažnjeni na svim nivoima nadležnosti;</p> <p>(c) pojačati obuku službenika agencija za provođenje zakona na svim nivoima za istragu svih slučajeva trgovine djecom i sprečavanje seksualnog iskorištavanja djece;</p> <p>(d) pojačati programe širenja svijesti i podsticati programe u zajednici koji imaju za cilj prevenciju i odgovor na slučajeve trgovine djecom, uz poseban fokus na romsku djecu.</p>	<p>Zagovaračka kampanja za trajnu integraciju predloženih sadržaja u redovne edukacije sudija i tužilaca kod centara za edukaciju sudija i tužilaca RS i FBiH</p>

Preporuke CEDAW Komiteta za eliminaciju diskriminacije nad ženama, 2019

Preporuka	Moguće zagovaračke aktivnosti
<p>Komitet preporučuje da država BiH:</p> <p>(a) omogući ženama žrtvama/ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje, uključujući one koje pripadaju ugroženim grupama, odgovarajuću podršku i pomoć, uključujući besplatnu pravnu pomoć, pristup dostupnim skloništima, medicinsko liječenje i psihosocijalno savjetovanje, te pružanje finansijske podrške organizacijama civilnog društva koje pružaju pomoć ženama žrtvama/ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje;</p> <p>(b) obezbijedi odgovarajuća sredstva organizacijama civilnog društva koje upravljaju dežurnim linijama za žrtve/osobe koje su preživjele nasilje u porodici kako bi se osiguralo da rade 24 sata dnevno sedam dana u sedmici i da su povjerljivi i dostupni ženama u svim dijelovima države članice;</p> <p>(c) procijeni uticaj jačanja kapaciteta na pravosuđe, policiju i druge službenike za provođenje zakona, kao i relevantne pružatelje usluga na strogu primjenu zakona koji kriminaliziraju sve oblike rodno zasnovanog nasilja nad ženama i na rodno osjetljive metode istrage i ispitivanja;</p> <p>(d) osigura da se svi oblici rodno zasnovanog nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, uredno istraže i procesuiraju, da počinitelji budu adekvatno kažnjeni i da žrtve imaju pristup odgovarajućoj pravnoj zaštiti, uključujući odštetu;</p> <p>(e) uspostavi jedinstven sistem prikupljanja podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja u državi članici, raščlanjenih po dobi, etničkoj pripadnosti, invalidnosti, vrsti nasilja i odnosu počinitelja i žrtve.</p>	<p>Zagovaračka kampanja za adekvatno i trajno budžetiranje sredstava za skloništa za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja i trgovine ljudima, kojima upravljaju NVO, iz javnih budžeta</p> <p>Zagovaračka kampanja za adekvatno i trajno budžetiranje za SOS linije, kojima upravljaju NVO iz javnih budžeta</p> <p>Zagovaračka kampanja za uspostavljanje sistema za prikupljanje podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja u BiH ili na nivou entiteta, raščlanjenih po dobi, etničkoj pripadnosti, invalidnosti, vrsti nasilja i odnosu počinitelja i žrtve</p> <p>Zagovaračka kampanja za izmjene i dopune Krivičnog zakona RS u smislu povećanja minimalne kazne za trgovinu ženama i djecom i usaglašavanje s ostalim krivičnim zakonima u BiH.</p>

<p>Odbor ponovo ističe svoju prethodnu preporuku (CEDAW/C/BIH/CO/4-5, stavovi 24 i 26) i potiče državu članicu da:</p> <p>(a) se posveti rješavanju ključnih uzroka trgovine ljudima unapređenjem obrazovnih i ekonomskih prilika za žene, djevojke/čice i njihove porodice, posebno CEDAW/C/BIH/CO/6 među romskom zajednicom čime bi se umanjila njihova izloženost iskorištavanju od strane trgovaca ljudima;</p> <p>(b) poveća minimalne kazne za trgovinu ženama i djecom navedene u Krivičnom zakonu Republike Srpske u cilju njihovog usklađivanja s ostalim krivičnim zakonima u državi članici;</p> <p>(c) u sljedećem periodičnom izvještaju navede informacije o mjerama zaštite svjedoka u slučajevima trgovine ljudima i o osiguravanju primjene Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine od strane pravosuđa i policije, na nivou države, entiteta, distrikta i kantona;</p> <p>(d) osigura da dežurne linije za žrtve i svjedoke trgovine koje rade 24 sata dnevno sedam dana u sedmici budu operativne u svim administrativnim jedinicama države članice uspostavljanjem novih dežurnih linija, te da osigura adekvatno finansiranje postojeće dežurne linije kojom upravljaju organizacije civilnog društva;</p> <p>(e) poveća kapacitet skloništa i sigurnih kuća za žrtve trgovine ljudima i iskorištavanja prostitucije drugih povećanjem finansijske podrške organizacijama civilnog društva koje vode takva skloništa i osigura odgovarajuće ljudske, tehničke i finansijske resurse centrima za socijalni rad, između ostalog, traženjem međunarodne pomoći ako je to moguće;</p> <p>(f) smanji potražnju prostitucije.</p>	<p>Zagovaračka kampanja za povećanje obima prava na socijalnu pomoć Romima</p>
---	--

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima u BiH i Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima u BiH 2020-2023

Preporuka	Moguće zagovaračke aktivnosti
<p>Preporuke neimplementirane u ranijoj Strategiji, koje imaju prioritet u realizaciji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • osigurati odgovarajuće regulative i nadzor radi sprečavanja prevarnog zapošljavanja, zloupotrebe i eksploatacije radnika, posebno onih kojima se nudi posao u inostranstvu putem agencija za posredovanje u zapošljavanju; • revidirati mandat Udarne grupe i ojačati multidisciplinarni pristup u operativnoj koordinaciji te uključiti centre za socijalni rad i organizacije civilnog društva kao pružaoce direktnih usluga da bi se uveo socijalni aspekt u borbu protiv trgovine ljudima i pristup usmjeren na žrtvu i njena prava; • organizirati posebne nastavne sadržaje na odgovarajućim fakultetima na temu trgovine ljudima; • uspostaviti monitoring mehanizam za sporazume o migraciji radne snage; • uspostaviti pristupačne mehanizme žalbi i širenja informacija za radnike koje će im omogućiti da obavijeste vlasti o praksama zloupotrebe koje vode trgovini ljudima i poduzimanje mjera na sprečavanju takvih zloupotreba; • promovisati jasne kriterije za zvaničnu registraciju agencija za posredovanje u zapošljavanju i nadzirati aktivnosti tih agencija u nastojanju da se spriječe svi oblici trgovine ljudima i razmotre mogućnosti ukidanja naknada koje agencijama plaćaju radnici; • izgraditi i ojačati kapacitete nadležnih institucija (npr. za upravljanje migracijama, rad i zapošljavanje) da pružaju informacije o sigurnim i legalnim mogućnostima migriranja; • sprečavati trgovinu za sluzenje u domaćinstvima i u diplomatskim domaćinstvima, štiti te radnike i informisati ih o pravima kao zaposlenika i načinu prijavljivanja zloupotreba; • jačati svijest o trgovini ljudima u svrhu uzimanja organa razvijanjem partnerstava s medicinskim profesionalcima i njihovim udruženjima, organizacijama za transplantaciju, nevladinim organizacijama i drugim mehanizmima uz promovisanje metoda i kanala legalnog doniranja organa; • razviti praksu da je adekvatna pomoć žrtvama uvijek pružena, da je potpuno nezavisna od spremnosti žrtve da učestvuje u pravosudnom postupku i uslova boravka strane žrtve na teritoriji Bosne i Hercegovine; 	<p>Kampanja za podizanje svijesti o rizicima na polju regrutovanja za rad</p> <p>Pokretanje zagovaračke kampanje za uvođenje licenciranja za agencije koje rade na posredovanju u zapošljavanju</p> <p>Zagovaračka kampanja za integraciju sadržaja o prevenciji trgovine ljudima i zaštiti žrtava u obrazovne kurikulume na univerzitetima</p> <p>Kampanja za podizanje svijesti o donaciji organa</p>

<ul style="list-style-type: none"> • osigurati mehanizme za sigurnost članova uže porodice žrtava trgovine ljudima; • uspostaviti ili olakšati pristup žrtvama trgovine ljudima, bez obzira na pravni status ili državljanstvo, državnim kompenzacionim fondovima ili drugim relevantnim mehanizmima. 	<p>Kampanja za podizanje svijesti o trgovini ljudskim bićima u svrhu uzimanja organa</p>
<p>Sedam aktivnosti iz ranije Strategije koje nisu u većoj mjeri ili u potpunosti realizovane, te je potrebno i dalje raditi na njihovoj realizaciji, i to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ohrabrivati privatni sektor, sindikate i organizacije civilnog društva da promovišu načela zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda radnika u lancima snabdijevanja kako bi se prevenirale eksploatorske situacije koje pogoduju trgovini ljudima; • jačati mjere eliminacije diskriminacije žena u zapošljavanju i osiguranja jednakih mogućnosti za muškarce i žene za ekonomsko učestvovanje i jednak pristup socijalnoj zaštiti, te na taj način smanjivati njihovu ranjivost na trgovinu ljudima; • uspostaviti mehanizam informisanja radnika prije njihovog odlaska iz Bosne i Hercegovine o tome kako prijaviti i tražiti pomoć bez straha od osвете u slučajevima zloupotrebe ili zapadanja u situaciju trgovine ljudima u svrhu prisilne radne eksploatacije; • pružati podršku programima za ekonomsko osnaživanje žena žrtava trgovine ljudima; • osigurati da žrtve trgovine ljudima ne budu kažnjavane zbog njihovog učesća u nezakonitim aktivnostima u mjeri u kojoj su bile prisiljene na to; • uspostaviti i ojačati odjele za borbu protiv visokotehnološkog (kibernetičkog) kriminala u policijskim agencijama; • uključiti Rome u procese odlučivanja o zaštiti žrtava. 	<p>Zagovaračka kampanja za uspostavljanje mehanizma informisanja radnika prije njihovog odlaska iz Bosne i Hercegovine o tome kako prijaviti i tražiti pomoć bez straha od osвете u slučajevima zloupotrebe ili zapadanja u situaciju trgovine ljudima u svrhu prisilne radne eksploatacije</p> <p>Zagovaračka kampanja za razvoj i uspostavljanje besplatnih programa za ekonomsko osnaživanje žena žrtava trgovine ljudima pri zavodima za zapošljavanje</p>

<p>1.7. Uskladiti odredbe krivičnog zakonodavstva s preporukama Vijeća Evrope i Evropske unije</p> <p>Uskladiti odredbe krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini s Konvencijom Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudskim organima, preporukama Vijeća Evrope i Evropske unije, a posebno:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potpisati i ratificirati Konvenciju Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudskim organima i uskladiti krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini s odredbama ove konvencije; • usvojiti izmjene i dopune u krivičnom zakonodavstvu tako da krivični zakoni u Bosni i Hercegovini izričito određuju „prisiljavanje na prosjačenje“ kao dodatni oblik eksploatacije; • usvojiti izmjene i dopune u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini tako da svi krivični zakoni propisuju isti minimum kazne za osnovno krivično djelo trgovine ljudima radi harmonizacije s Direktivom 36/2011/EU; • usvojiti izmjene i dopune krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini kako bi se osiguralo da služenje i drugi oblici seksualnog iskorištavanja, kao i radna eksploatacija, budu inkriminirani; • osigurati da se krivično gonjenje za korištenje usluga žrtava trgovine ljudima, znajući da je žrtva, efikasno primjenjuje u praksi; • osigurati poštovanje odredbe o nekažnjavanju žrtve izradom smjernica za njenu primjenu namijenjene policijskim službenicima i nosiocima pravosudnih funkcija; 	<p>Zagovaračka kampanja za potpisivanje i ratifikaciju Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudskim organima i uskladiti krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini s odredbama ove konvencije</p> <p>Zagovaračka kampanja za izmjene i dopune krivičnih zakona u BiH kako bi “prisiljavanje na prosjačenje” bilo određeno kao oblik eksploatacije</p>
<ul style="list-style-type: none"> • provođenje sveobuhvatnih općih javnih kampanja podizanja svijesti o trgovini ljudima te specifične kampanje usmjerene na najranjivije grupe, zasnovane na istraživanjima o stanju i trendovima trgovine ljudima i ocjeni rezultata provedenih preventivnih aktivnosti; • provođenje kampanje podizanja svijesti o prisilnom prosjačenju kao vidu trgovine ljudima; • provođenje mjera sprečavanja trgovanja ljudima širenjem informacija i podizanja svijesti, uz posebnu pažnju na rizike vrbovanja putem interneta i trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije; • podizanje svijesti o trgovini ljudima i sigurnosti djece na internetu kroz opći obrazovni sistem; • podizanje svijesti javnosti o fenomenu trgovine ljudima u pogledu potencijalne eksploatacije s kojom se susreću migranti koji prolaze kroz regiju; • provođenje evaluacija ostvarenja, ishoda i učinka intervencija u aktivnostima podizanja nivoa svijesti o trgovini ljudima. 	<p>Kampanje za podizanje svijesti</p>

Preporuka	Moguće zagovaračke aktivnosti
<p>Uvođenje i primjena međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova, kao obaveza kojima se direktno ili indirektno reguliše sprečavanje i suzbijanje nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i trgovine ljudima:</p> <p>I.1.2. redovno sistematsko prikupljanje, analiza i objavljivanje podataka i informacija o tipovima i obimu nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i o trgovini ljudima;</p> <p>I.1.3. uspostavljanje efikasnog sistema zaštite i prevencije nasilja na osnovu spola, kao i prevencije i kažnjavanja trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, uključujući zaštitu potencijalnih i stvarnih žrtava, njihovu rehabilitaciju i sudsko gonjenje počilaca;</p> <p>I.1.4. provođenje aktivnosti državne i entitetskih strategija i akcionih planova za prevenciju i borbu protiv nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, te za prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima;</p> <p>I.1.5. provođenje ili podrška istraživanjima o razmjerama i aspektima problema nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i trgovine ljudima;</p> <p>I.1.6. provođenje edukativnih programa za profesionalce, pružaoce usluga, uključujući i posebne obuke za prevenciju i suzbijanje nasilja na osnovu spola i trgovine ljudima, uključujući identifikovanje i pomoć žrtvama, te zaštitu njihovih ljudskih prava;</p> <p>I.1.7. podrška programima psihosocijalnog tretmana počinitelja ili onih koji pribjegavaju nasilnom ponašanju u porodici i drugim sredinama, kao i programima za reintegraciju žrtava nasilja i trgovine ljudima u društvo, uključujući i reintegraciju u obrazovni sistem i na tržište rada;</p> <p>I.1.8. provođenje promotivnih aktivnosti, informativnih i kampanja za podizanje svijesti javnosti u pogledu nasilja nad ženama kao kršenju ljudskih prava, uključujući i konkretne poruke upućene dječacima i muškarcima o njihovoj odgovornosti u pogledu prevencije i ukidanja nasilja nad ženama i u porodici;</p> <p>I.1.9. provođenje promotivnih aktivnosti, informativnih i kampanja za podizanje svijesti žena, djevojaka i djevojčica, kao naročito ugroženih kategorija o pojavi trgovine ljudima;</p> <p>I.1.10. praćenje i izvještavanje o pojavnim oblicima nasilja na osnovu spola, kao i trgovine ženama i djevojčicama i poduzetim mjerama za suzbijanje ovih pojava.</p>	<p>Kampanje za podizanje svijesti</p> <p>Zagovaračke kampanje za uspostavljanje redovnog i transparentnog izvještavanja javnosti o implementaciji relevantnih strategija i politika</p>

Prilog 3. Nevladine organizacije aktivne na polju suzbijanja trgovine ljudima u BiH

- Međunarodni forum solidarnosti EMMAUS (<https://mfs-emmaus.ba/>)
- Medica Zenica (<http://medicazenica.org/>)
- Udruženje „Vaša prava BiH” (<https://vasaprava.org/>)
- Udruženje „Zemlja djece u BiH” Tuzla (<https://www.facebook.com/zemljadjece>)
- Udruženje „Novi put” Mostar (<http://newroadbih.org/index.php/o-nama.html>)
- Fondacija „Udružene žene” Banja Luka (<http://unitedwomenbl.org/>)
- Udruženje „Žena BiH” Mostar (<https://www.zenabih.ba/>)
- Udruženje „Nova generacija” Banja Luka (<http://www.novageneracija.org/>)
- Udruga „Altruist” Mostar ([https://hr-hr.facebook.com/pages/category/Non - Governmental - Organization--NGO-/Udruga-Altruist-Mostar-313747975309021/](https://hr-hr.facebook.com/pages/category/Non-Governmental-Organization--NGO-/Udruga-Altruist-Mostar-313747975309021/))
- Centar ženskih prava, Zenica (<https://cenppz.org.ba/kontakt/>)
- Fondacija „Lara” Bijeljina (<http://www.fondacijalara.com/>)
- „Ženesa Une” Bihać(<https://www.facebook.com/Zene-Sa-Une-Bihac-884542848239117/>)

Literatura i izvori

Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH 2020-2023

Akcioni plan institucija BiH za provođenje Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH, 2020 – 2023

Lobiranje i zagovaranje, priručnik nastao u sklopu projekta „Žena na izborima u BiH“

Izveštaj o stanju u oblasti trgovine ljudima i o implementaciji Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH za 2020. godinu, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, Sarajevo, Mart/Ožujak 2021. godine

Priručnik za pravnike i pravne zastupnike o pružanju pravne pomoći i zastupanju žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS (MFS-EMMAUS), Sarajevo, 2020

Izveštaj o stanju trgovine ljudima, State Department, 1 juli 2021. godine, <https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/>

Kumulativni izvještaj o rezultatima provedenih aktivnosti mapiranja i monitoringa u okviru projekta „Pristup prevenciji trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini fokusiran na žrtvu; poboljšanje identifikacije, zaštite i pristupa pravdi - VICAPT“, Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS (MFS-EMMAUS), Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2021

Fenomen trgovine djecom u Bosni Hercegovini, Pripremili: Mike Dottridge, međunarodni konsultant za ljudska i dječija prava, Olga Lola Ninković, Udruženje psihologa Republike Srpske, dr.sc. Helmut Sax, Institut za ljudska prava Ludwig Boltzmann Austrija, dr.sc. Srđan Vujović, World Vision Bosna i Hercegovina, za Vijeće Evrope, 2021

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine 2018-2022

Monitoring i evaluacija politika suprotstavljanja fenomenu trgovine ljudima u BiH, januar-decembar 2018, Autor: prof. dr. Elmedin Muratbegović Koautori/konsultanti: Hajrija Hadžimerović- Muftić, Amela Efendić, Mirsada Bajramović, Samir Rizvo, Saliha Đuderija, Eneid Hasanović, Aldijana Mešanović, Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS, Sarajevo

Priručnik za razvoj javnih politika za državne službenike u BiH, UNDP BiH, 2010

Analiza i zagovaranje javnih politika, EDU centar GONG u suradnji sa Centrom za cjeloživotno obrazovanje Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2014

„Analiza pravnog, institucionalnog i fiskalnog okvira za organizacije civilnog društva u BiH – Učešće organizacija civilnog društva u procesu donošenja odluka i politika“, CPCD, Sarajevo 2014

Priručnik za zagovaračke kampanje prema kompanijama, prof. dr. Samir Lemeš i Dajana Cvjetković, CPCD, Sarajevo 2020

Priručnik za zagovaračke kampanje prema kompanijama, CPCD, Sarajevo 2020

Kreiranje uspješnih kampanja za život u zajednici, (Creating Successful Campaigns For Community Living), prevod Informativni centar za osobe sa invaliditetom "Lotos" Tuzla strana, Tuzla 2015

Priručnik za antidiskriminacijsko zagovaranje, „Prava za sve“, Sarajevo, oktobar 2016. godine

Komunikacijske strategije neprofitnih organizacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, magistarski rad, Anišić Martina, 2018

Priručnik za mlade zagovaratelje/ice ljudskih prava, Kuća ljudskih prava, Zagreb

Smjernice za medije u borbi protiv trgovine ljudima, International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), Beč-Austrija, 2017

Mediji u najboljem interesu djeteta, Pregled znanja i iskustava za kreatore medijskih sadržaja, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2017

Minimalni standardi za podršku žrtvama trgovine ljudima, posebno djeci u Bosni i Hercegovini, Izdavač: Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS (MFS-EMMAUS), Sarajevo, 2021

Kodeks za štampane i online medije BiH, https://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9&lang=bs

Etičke smjernice i principi etičkog izvještavanja o djeci, Unicef, <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/eti%C4%8Dke-smjernice-i-principi-eti%C4%8Dkog-izvje%C5%A1tavanja-o-djeci>

Analiza pravnog, institucionalnog i fiskalnog okvira za organizacije civilnog društva u BiH, Učešće organizacija civilnog društva u procesu donošenja odluka i politika, CPCD, Sarajevo, 2014

CEDAW, Odbor za ukidanje diskriminacije žena, Zaključne napomene o šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine, 2019

Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings Recommendation CP(2017) on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Bosnia and Herzegovina adopted at the 21st meeting of the Committee of the Parties on 13 October 2017

UN Komitet za prava djeteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom petom i šestom izvještaju Bosne i Hercegovine, 2019. godina

Polugodišnji bilten, januar – juni 2021. godine, Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima

Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA), Upitnik za evaluaciju djelovanja strana u provedbi Konvencije Vijeća Evrope o suzbijanju trgovine ljudima Treći krug ocjenjivanja, Tematski fokus: Pristup pravdi i djelotvorni pravni lijekovi za žrtve trgovine ljudima, CoE, 2018

Sudjelovanje građana i građanki u procesima donošenja odluka, Tehnička pomoć za organizacije civilnog društva – TACSO, Sarajevo 2011